

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR • NR 4 1992 • PRIS 50 KRONOR

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR

Innehåll nr 4/92:

Svante Svensson. Tidens vittnen. Ledare.....	4
Voltaire. General Stenbock brandskattar Altona.....	6
Einar Schlereth. Stedingarna.....	8
Jan Myrdal. Om solidaritetens problem: Med Bose som exempel.....	20
Sisir K Majumdar. "Berlin-banketten" i Tredje riket.....	22
Erik Göthe. Tyskt yrkesförbudsfall.....	31
Hans Eliasson. Konstnären Bertil Holm.....	37
Bertil Holm. Träsnitt.....	38
Jan Myrdal. Fåglarna.....	47
Elisabeth Tegelberg. Skandinavisk kulturgärning i Frankrike.....	50
Torsten Jurell. Konstnären Josef Capek.....	53
Josef Capek. Satiriska bilder från 1938.....	54
Bokanmälningar.....	61

Omslagets framsida: Bertil Holm. Kvinna med tatuering. Baksida: Josef Capek

Förr och Nu ägs av föreningen med samma namn. Föreningens paroller är:

- För en folkets kultur
- För en folkets historia
- Försvar för yttrande- och tryckfrihet
- Antiimperialism

Förr och Nu begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare: medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i Förr och Nu utför själva frivilligt föreningsarbete ända från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrorelsetraditionen fortfarande är en demokratisk möjlighet.

Om du tycker att tidningen är bra och om du vill den skall fortsätta utvecklas, ge då gärna en gåva, eller ännu hellre, en eller flera prenumerationer!

Du som bor i Stockholmstrakten, kom med i föreningsarbetet! Ring någon av kontaktpersonerna. Det finns mycket att göra.

Föreningens styrelse: Jonas Hansbo (ordf.), Tomy Gustavsson (ansv. utgivare), Finn Karlsson (kassör), Gun Kessle, Per-Arne Skansen, Margareta Zetterström samt som suppleanter Hans Eliasson och Gunilla Karlsson.

Styrelsen

Redaktionen kan nås genom Jonas Hansbo 018-55 66 83 eller Tomy Gustavsson 08-761 15 25.

Recensionsavdelningen: Facklitteratur — Hans M. Gabrielson 0498-716 95

Skönlitteratur — Lars Iselid 033-11 54 77

Förr och Nu, c/o Jonas Hansbo, Sturegatan 3, 753 14 Uppsala

Årsprenumeration (4 nr) 180:- – Stödprenumeration 250:- eller mer.

Medlemskap 150:- • Postgiro 35 60 72-9 Bankgiro 324-1262

ISSN 0345-3162

till Hamburg. Staden brandskattas och eftersom invånarna inte hinner få fram summan 200 000 écuer på stunden, Stenbock medger inte ens tolv timmars respit, drivs alla invånarna, män, kvinnor, barn, gamla, lytta, ja t.o.m. de som ligger i barnsäng, ut ur staden som omedelbart bränns ner. Det rådde stark köld och nordanvind. På grund av pestrykte släppte Hamburgs stadsvakt inte in flyktingarna. Voltaire konstaterar:

Så kom det sig att de flesta av dessa olyckliga dog av köld under Hamburgs vallar och nedkallade himlens förbannelse över de barbariska svenskarna och de lika omänskliga hamburgarna.

I detta nummer av Förr och Nu kan vi läsa ett utdrag ur Voltaires bok och vi kan läsa **Einar Schlereths** skildring av behandlingen av befolkningen i Stedingen 1234. Samma sorts öde som altonabornas drabbade dessa människor 500 år tidigare. Och idag ser vi hur befolkningen i Sarajevos förorter drivs ut i snön av serbiska krigsförbrytare. De dödade antalet i det forna Jugoslavien uppgår nu till över 120 000 varav minst 12 000 barn. Nyligen har framlagts bekräftade rapporter om att tiotusentals våldtäkter begåtts av främst den serbiska sidan som ett led i deras "etniska rensning" av områden som bebotts av kroater och muslimer sedan urninnes tider.

Skillnaden verkar mest vara att vi kan följa eländet på TV och inte behöver invänta posttidenderna fjorton dagar efteråt. Har vi alltså anledning att försjuka till pessimism; kallt konstatera att världen är ond och att allting blir bara sämre och sämre?

Ändå inte. Det som skiljer stedingarnas öde från altonabornas är att Voltaire fanns, samtida som vittne, även om hans bok utkom först 1731. Världssamvetet, samtidsvitnet, hade tillkommit. I Europa protesterade man faktiskt år 1713 mot Stenbocks grymhet medan ingen röst alls hördes 1234 till stedingarnas försvar. Saken kallades t.o.m. "Korståg". Det märkliga brukar jag säga till mina studenter när vi diskuterar samtiden, är inte att djävligheterna fortsätter. Det märkliga är att Voltaire, **Denis Diderot** och **Thomas Paine** överhuvud taget kunnat existera och publicera sig. Det märkliga är inte grymheterna och folkmorden; det märkliga är sådant som demokrati och fria publicister. Därför finns *trots allt* anledning till framtidstro och optimism. I februari 1791, med napoleon-krigen, imperialismen och ännu längre fram världskrig och elände, som ännu icke förverkligad tid, skriver Thomas Paine i sin på svenska nyligen återutgivna *Människans rättigheter* :

Huruvida den politiska sommaren skall hålla jämna steg med sommaren i naturen kan ingen människa förutse. Emellertid är det ej svårt att märka att våren har begynt.

Naivit? Alls icke, Förr och Nu fortsätter gå på de stigar Paine fann. Vi har anledning att begrunda och vara stolta över vår tidsnings namn. Både Förr — att skriva om stedingarna och befolkningen i Altona — och Nu — att vara tidsvitnen för Sarajevos plågade muslimska folk.

Svanthe Svensson

I Sverige har man de senaste två åren plötsligt börjat skriva om den osaligen insomnade **Karl XII:s** dödsdag. Några få gamla löjlige figurer i studentmössa och en handfull finliga osäkra pojkar i försenad pubertet görs till rikskändisar. 30 november firas tydligen numera med årliga slagsmål i TV. Och med en verklig tidsinställd bomb som lyckligtvis inte exploderade.

Vad är det som händer och varför agerar media på detta sätt? De verkliga nazist-anhängarna är ju inte fler än de fåtal tokar som funnits tidigare. Bombarna verkar ju hänga samman med en mycket liten lika av bankrånare som fått för sig att de skall motivera brotten "politiskt".

Eftersom jag tillfälligt tvingats till sängläge ett par månader firar jag 30 november med att läsa **Voltaires** bok *Karl XII*, som var den första riktigt publika skildringen av den svenske krigarkungen, gjord av 1700-talets kanske största publicist. Mycket av Voltaires skildring har blivit allmängods i svensk historia. T.ex. lär det vara Voltaire som myntat repliken "Detta skall härnäst bli min musik".

Men där finns också annat som aldrig tagits upp ordentligt i de svenska historieböckerna. Den 9 januari 1713 står general **Stenbock**, han med kuriren, utanför Altona, idag en förtort

General Stenbock brandskattar Altona Ur Karl XII av Voltaire.

Titelsidan ur den svenska upplagan 1785

År 1731 utkom i Frankrike Voltaires skildring av Karl XII. Han hade träffat flera av aktörerna, bl a hade han varit nära umgängesvän med baron Görtz, som 1716 vistades i Paris. Han hade intervjuat Stanislaus Leszynski, som en kort tid uppsatts på Polens tron av Karl XII. Publicisterna vid denna tid kunde som bäst vara halvfria. Frankrikes drottning Maria var dotter till Stanislaus Leszynski och Voltaire hade säkert en beräkning med boken som blivit en fransk klassiker. Många citat har också letats sig in i svenska skolhistorieböcker. Men Voltaire var ingen hovman, han tjänade gränserna för publicisten. Där finns också partier som inte citerats i någon skolbok i Sverige. Skildringen av behandlingen av krigsfångarna efter slaget vid Fraustadt och brandskattningen av Altona t.ex. Eftersom Karl XII-intresset tycks öka återger vi här Voltaires skildring av händelserna i Altona 9 januari 1713, fyra år efter slaget vid Poltava, fem år innan skottet i Halden satte punkt. Avsnittet är hämtat ur Lorenz von Numers översättning av Voltaires Karl XII (Natur och Kultur 1961).

Efter segen minades Stenbock att danskarna lagt Stade i Aska. Han skyndade sig att utkräva hämnd på Altona som tillhörde konungen av Danmark. Altona ligger nedanför Hamburg vid floden Elbe som tillåter jämförelsevis stora fartyg att anlöpa dess hamn. Konungen av Danmark hade gynnat Altona med många privilegier. Hans avsikt var att uppamma en blomstrande handel där. Invånarnas idoghet och markens förtäring hade redan gjort staden rik. Hamburgarna greps av avund och önskade medtävlaren allt ont.

När Stenbock hade kommit inom synhåll för Altona sände han fram en parlamentär för att meddela invånarna att de ofördröjligen måste lämna staden med de ägodelar de orkade bära. Altona skulle förstöras i grund.

Borgmästare och råd bönföll generalen om förskoning och erbjöd honom en brandskatt om hundratusen écu. Stenbock krävde tvåhundratusen. Altonaborna bad att åtminstone få sända bud till sina handelsagenter i Hamburg. De försäkrade att de redan följande morgon skulle betala honom den äskade summan. Generalen svarade att brandskatten måste erläggas på stunden. I motsatt fall skulle Altona stickas i brand.

Svenskarna stod redan i förstäderna med brinnande facklor i händerna. En bräcklig trippart och en igenrasad vallgrav var altonabornas enda värn. De olyckliga människorna blev tvungna att hals över huvud lämna sina hem mitt i natten. Det var den 9 januari 1713, kölden var sträng och förvärrades av en häftig nordan som spred

eldsvådorna med rasande snabbhet och fördubblade de hemlösas lidanden under bar himmel. Män och kvinnor, dignande under bylten och möbler, flydde gråtande och skrikande till de snötäckta kullarna kring staden. Många unga människor bar lama åldringar på sina skuldror. Några kvinnor som nyss legat i barnsäng flydde med sina nyfödda och dog av köld medan de giriga lågorna i fjärran lade deras hem i aska. Alla invånare hade ännu inte lämnat staden då svenskarna stack den i brand. Altona brann från midnatt till tiotiden på morgonen. Nästan samtliga hus var av trä. De förstördes fullständigt. Dagen därpå kunde ingen se att en stad hade legat på detta ställe.

Åldringarna, de sjuka, de svaga värlösa kvinnorna, som jagats ut i snön från sina brinnande hus, släpade sig till Hamburgs portar och bönföll väktarna på muren att låta upp och rädda deras liv. Men portvakten vägrade. Vissa smittosamma sjukdomar hade härjat i Altona, och hamburgarna ville inte utsätta staden för en farosot genom att härbergära grannar som de sannoligen inte älskade. Så kom det sig att de flesta av dessa olyckliga dog av köld under Hamburgs vallar och nedkallade himlens förbannelse över de barbariska svenskarna och de lika omänskliga hamburgarna.

Hela Tyskland skalv av vrede över detta brott. Danmark och Polens ministrar och generaler skrev upprörda brev till greve Stenbock och förebrådde honom hans stora grymhet som var oförläglig emedan den var onödig. De rörde upp himmel och jord mot den skändlige.

Stedingarna

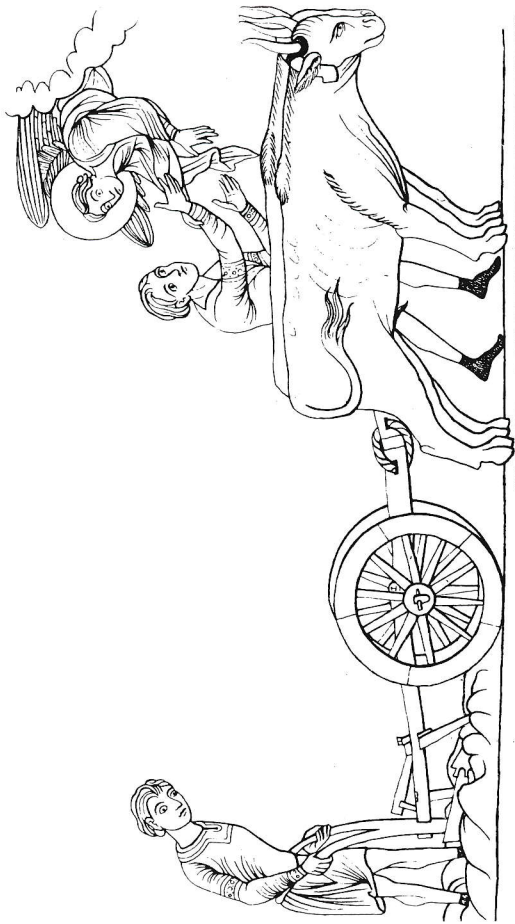
Det sista korståget på tysk mark 1234

Av Einar Schlereth

I Stedingen, ett marskland vid floden Weser beläget mellan Oldenburg och Bremen, levde för länge sedan ett folk av fria, självstyrande bönder. Dessa stedingar utkämpade vid 1200-talets början en drygt trettio år lång kamp för att försvara det oberoende de tillvunnit sig under 1100-talet. Kampen slutade dock i nederlag. Stedingarna stämplades som kättare och besegrades slutgiltigt i slaget vid Altenesch den 27 maj 1234. Einar Schlereth, tysk författare bosatt i Hamburg, berättar här om detta frihetskrig. Han diskuterar också vad som hade hänt om stedingarna segrat. Kanske skulle Tysklands historia då ha blivit en annan och Europa besparats många olyckor. Stedingarnas frihetskamp är hur som helst en viktig påminnelse om att det också finns ett annat Tyskland, ett demokratiskt och frihetsälskande.

Jag står uppe på den höga dammen i Altenesch vilken skyddar låglandet nedanför mig — bakom mig floden Ochtrum som en bit längre bort på höger hand mynnar ut i Weser, en mil nedanför Bremen — och tittar på en lund av bokar, ekar, alar, askar och lindar som omger det minnesmärke vilket 1834 restes över de fallna stedingarna, tittar bort mot Süderbroks oansenliga lilla kyrka som är upprest på det egentliga slagfältet.

Jag tänker på Bernhard Winters och Armand Vilters målningar av detta slag, båda utland? Var det nödvändigt att detta trettio-

åriga krig mot stedingarna, långt före de stora bondekrigen, slutade på det sätt det gjorde? Hade inte en fri bonderepublik vid Nordsjön också i Tyskland kunnat initiera en demokratisk utveckling? Skulle inte tyskarna och deras grannar i så fall ha besparats många onda stunder?

I fyrtio år — ända sedan jag som ung läste om dessa händelser — har de frågorna spökat i mitt huvud.

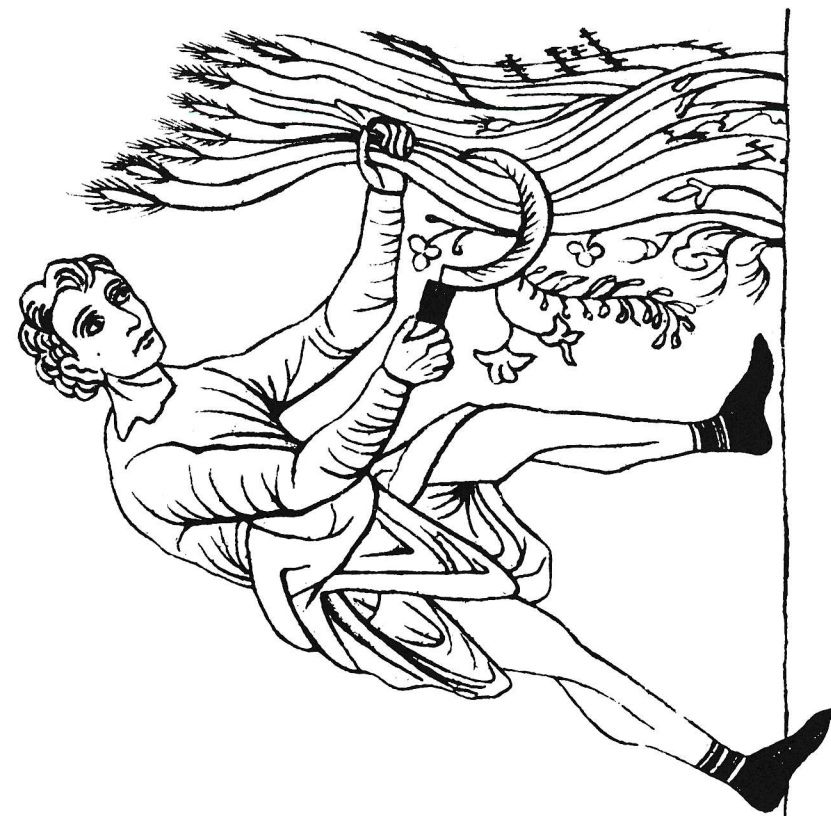
Stedingen-områdets förhistoria kan sammanfattas i några få ord. Vi ser där delar av Wesers stora dalsänka, i vilken så småningom bildades ett delta av öar. Det fanns en tid då Stedingen-området låg under havsytan, under det hav som i en stor bukt drog in över det nordtyska landet, begränsat av brant stupande geestland och av dyner.

Det **Hermann Schumacher** här beskriver i sitt standardverk *Die Stedingen* från 1865 gäller väsentligen också ännu idag. Hur marsklandets uppstod i floddeltat sam-

manfattar **Gerold Meiners** i sitt nyligen utgivna verk om Stedingen:

Marskland uppstår när grunligt, "smutsigt" havs- eller flodvatten vid flod breder ut sig över stora arealer. När vattnet inte längre stiger och för kort tid kommer till ro sjunker de fina slampartiklar som det medfört till botten. När sedan vattnet vid ebb åter drar sig tillbaka ligger sedimenten kvar och bildar ett florstunt skikt. Med blotta ögat kan man inte se detta förlopp men under årtusenden och århundraden utfylls på detta sätt hela sänkor, svackor och rännor. Även högre belägna områden växer så att de till slut inte längre regelbundet översvämmas. På den areal som blivit land slår sedan växter rot. Nytt marskland har bildats.

Och efter växterna kommer människor och djur. På dessa fasta öar, som två gånger per dygn vid flod förvandlades till verkliga

öar, byggde människor redan för tvåusen år sedan sina hyddor och levde huvudsakligen av fiske.

Professor Ziegert vid Hamburgs universitet har nyligen i Elbes marskland påvisat en sådan permanent bosättning — alltså inte bara en sporadisk som man tidigare trott. Redan på den tiden bedrev man boskapsskötsel och handel med hjälp av stora båtar urholkade ur trädstammar. Faktum är att invallningen av marsklandet påbörjades först för ungefär tusen år sedan

— och det var också då, enligt professor Ziegert, som problemen började uppstå.

I människans samspel med naturen har landskapet överallt förblivit ungefär detsamma. Här vid Elbe har det uppstått först genom människornas bosättningar. Elbes dammutsveckling och tidvattnenhöjning kan jag påvisa alltsedan 700-talet fram till idag, eftersom flodhöjningen i och med det första dammbygget ökade med 80 centimeter. Med varje invallning nådde floden allt högre. De historiska sammanhangen ger

förklaringar till många av dagens förhållanden.

Stedingen-området — en smal remsa mellan Weser och sumpmarken längs geestlandet bakom vilket Oldenburg ligger — blev på 800-talet, sedan havsytan sjunkit ytterligare, allmer koloniserat. Detta med kolonisering må låta enkelt. Men på den tiden bestod området till största delen av sumpmark, träsk, vass, busksnår och strandskog. Och ändå var det inte ren vildmark och fritt land, utan det hade en ägare, Bremens ärkestift, som fått området i gåva av kung Henrik IV. Det innebar att en nybyggare först måste kontakta biskopen innan han kunde sätta igång sitt uppodlingsarbete.

Det största problemet vid uppodlingen var det allestädes närvarande vattnet: för att bli herre över vattnet måste man dels dika ut sumpmarken, dels skydda landet mot tidvattnet som kom två gånger per dygn. Det måste alltså röra sig om människor som var experter på sådana komplicerade uppgifter och det måste också vara en tillräckligt stor skara nybyggare, eftersom uppgifterna bara kunde lösas kollektivt.

Därför vände sig säkert biskopen gärna till de fördämningskunniga holländska nybyggare som under växande befolkningstryck gett sig av österut på jakt efter land. Vad hade då ärkebiskopen att locka med för att få människor till detta svåra och på umbäranden rika arbete? Jo, det som på tyska kallas *Hollerrecht*. Och detta begrepp måste vi titta lite närmare på, eftersom det ligger till grund för hela dramat.

På grund av de svåra förhållanden som rådde erbjöd landsherrn de första nybyggarna mycket gynnsamma villkor. För jorden behövde de varken betala köpesumma

eller årligt arrende utan bara tionde av boskap och elftedel av jordbruksväxter samt en denar årligen i skatt. I ett bosättningskontrakt av den 3 september 1142 betecknas Brokseites första egendomar som fria egendomar.

Das Hollerrecht innebar alltså för dessa nybyggare att de var fria bönder på fri mark och att de kunde organisera både sitt dagliga arbete och sina politiska angelägenheter efter eget tycke. "Under 1100-talet antog de en författning, icke skriftligt nedtecknad men muntligen fast överenskommen." I fråga om damm- och vattenrätt, liksom i fråga om allmän rätt, hade de bara sedvanan att hålla sig till, varvid de kan ha tagit intryck av frisererna. Biskopen var endast behörig vad gäller kyrkofrågor och ekonomiska brott.

Das Hollerrecht var alltså, som Gerold Meiners konstaterat, grundval inte bara för stedingarnas frihet utan också för deras välstånd.

Den första generationen fick aldrig känna av annat än arbete, umbäranden och för tidig död. Men redan efter en människoålder hade det tidigare nästan orörda landet förvandlats till ett rikt kulturlandskap. Invånarna redde sig väl och växte samman till en fast gemenskap av likasinnade. Vid sidan av arbetet gjorde de sig också tid att tänka på den egna säkerheten och på framtiden.

Tänka på framtiden hade stedingarna all anledning att göra. Deras självmedvetande och välstånd hade nämligen med tiden blivit en nage i ögat både på ärkebiskopen av Bremen (till höger) och grevarna av Oldenburg (till vänster). Dessa beslöt dock att till en början tillämpa en något så när "mjuk" strategi för underkuvande. Oldenburgarna

anlade i profylaktiskt syfte borgarna Lechtenberg och Lienen, den ena vid floden Hantes nedre lopp, den andra vid Weser nedanför nuvarande Elfsfleth. Detta kunde tolkas som ett sätt att säkra vattenvägen till Oldenburg men gällde på längre sikt som ett genomdrivande av feodala rättigheter.

Så uppfattades det också av stedingarna som redan 1187 på tinget beslöt att förstöra dessa borgar. Till handling skred de dock först 1204, sedan deras tålmod i ytterligare många år satts på hårda prov. Adeln huserade nämligen inte som vildar på sina borgar utan som kristna adelsmän alltid huserat; de våldtog och bortförde böndernas fruar och döttrar och pressade till på köpet ut lösensummor. Med list intog nu stedingarna de båda borgarna, dödade deras besättning och brände sedan ned byggnaderna till grunden, samt i samma veva, när de ändå var i gång, även borgen Warfleth. Därmed började ett krig som skulle vara i över trettio år.

Ärkebiskop Hartwig ogillade stedingarnas uppståndighet. Han försökte uröna om den också riktade sig mot honom, i egenskap av landsherre. Han uppenbarade sig därför med en här utanför Stedingen för att driva in de avgifter och räntor som förfallit till betalning. Bönderna uppfyllde dock sina förpliktelser och därför kom det icke denna gång till några vidare handgripligheter.

Men stedingarna fick däremot slutgiltigt klart för sig att freden, och den självständighet de tillvunnit sig, långt ifrån var säkrad för alla tider.

De började därför på allvar befästa sitt land. Mellan floden Ochtum och Hemmelskamper Wald fanns ett känsligt område. Där kastade de upp en vall med en djup

stengrav framför och de befäste kraftigt bron över Ochtum.

Därefter följde en period av inomkyrkliga kontroverser i vilka även stedingarna spelade en roll. Dessa kontroverser beskrivs dock av historikerna på ett märkvärdigt oklart sätt.

Efter ärkebiskop Hartwigs död lät sig **Waldemar** väljas som efterträdare. Men det blev ett dubbelval, ty omedelbart svarade Hamburgs stift, som hörde till Danmark, och de oldenburgska grevarna med att välja en motbiskop, vilket ledde till krig. I dessa strider om biskopsstolen "ilade stedingarna", som Gerold Meiners skriver, "frivilligt till den bremiske biskopen Waldemars hjälp". Detta fastän en påvlig bannbulla utfärdades mot samme Waldemar. Schumacher menar rentav att dessa strider skulle ha "eggat böndernas kampglada sinne".

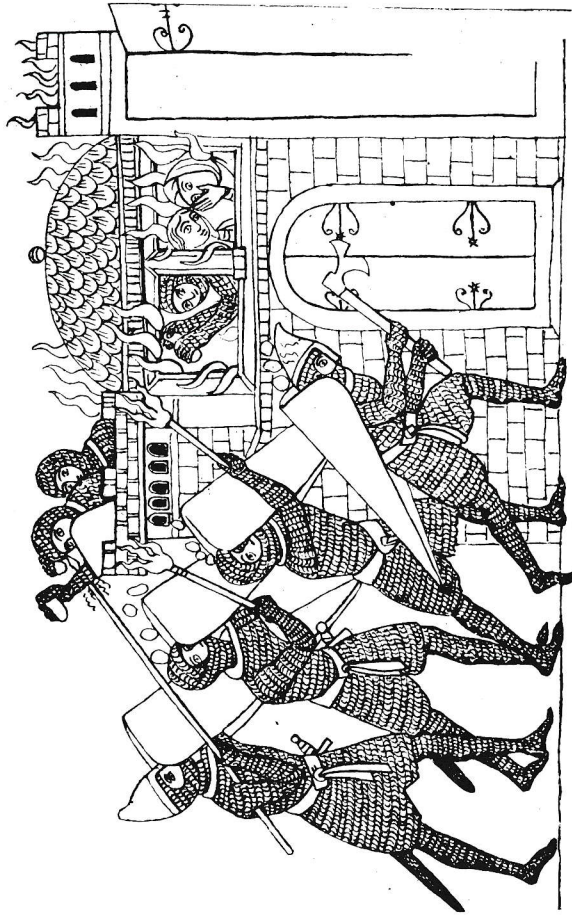
Och förvisso var oredan stor vid denna tid. Staufer och welfer kämpade envist om makten i Tyskland, ställde upp kungar och motkungar, kejsare och motkejsare. Det fanns i Tyskland inte mindre än tre stift där man valde motbiskopar och där bannlysningarna ven i luften: förutom i Bremen också i Köln och Mainz. Ändå var stedingarna säkert inte så förvirrade att de skulle ha gett Bremens biskop sitt stöd om de inte själva fått något i gengäld.

Det som historikerna framställer som ett nådigt tack, nämligen räntebefrielse och efterskänkande av tionde, grundade sig troligen åtminstone på muntliga överenskommelser, ännu troligare dock på skriftliga avtal.

Vilket strategiskt skarpsinne bönderna besatt visar **Hermann Lübbing** i sin bok *Die Freiheitskämpfe niederdeutscher Bauern*:

Stedingarna väntade inget gott av motbiskop Gerhard, född greve av Oldenburg. De angrep de bremiska stiftsriddare som hade sina fasta boningar uppe på geestlandet. Borgarna Seehausen i Vieland, Munsau, Hagen och Rhienberg erövrades av bönderna och gick upp i rök. Ända bort till Hoya-området vågade sig stedingarna, led emellertid sitt första nederlag vid Hilgermissen. Förbittrade måste de finna sig i att Gerhard i Delmes dalgång anlade borgen Schlütter men redan inom något år

Detta hindrade dock inte Bremens ärke-

jämnade de också denna borg med marken. Även i Osterstade skred bönderna till handling och förstörde biskopsborgen Stotel.

Till slut utgick stauferna som segrare ur det stora spelet om makten och biskop Waldemar, som satsat på fel häst, fick lov att avgå, sedan även stedingarna, precis som påven, åter bytt sida. Men stedingarna hade

biskop Gerhard från att bege sig till Stedingen med en stark armé för att slutligen slå ner bönderna där. Julkvällen 1229 kom det till en avgörande drabbning som slutade med ett svidande nederlag för biskopen. Hans bror och många adelsmän dödades. Biskopen hade över-skattat sina krafter. Han måste i stället ta till andra medel.

Och nu börjar ett infamt spel i vilket de

alla, biskopar, kejsare och påve, spelade rent skändliga roller. **Gerhard II**, ärkebiskop av Bremen, kom plötsligt på idén att brännmärka stedingarna som kättare för att därigenom kunna kuva dem, de stedingar alltså som nyligen vågat livet för kejsaren och Bremens biskopar. Ty:

Det var något oerhört att det nära hans stad fanns ett folk av bönder som i världsliga frågor inte underordnade sig någon existerande myndighet utan i stället ville utgöra en självständig politisk faktor i ärkestiftet, fri från länsväsendets förpliktelser som annars omfattade allt levande och trotsande landsherrns makt som annars sträckte sig överallt. Det var något oerhört detta att folk på rena rama bondlandet ville bygga ett samhälle lika märkvärdigt som det i städerna vars framväxt furstendömet ständigt bekämpade.

Även om Schumachers anmärkningar är riktiga i princip så leder han vilse när han skriver att stedingarna inte ville underkasta sig någon i fråga om "världsliga ting". Kejsaren som högsta auktoritet ifrågasattes aldrig, vare sig av stedingarna eller av stadsborna. Schumacher menar nog här snarare världslig i motsats till kyrklig; den kyrkliga auktoriteten sattes ju heller aldrig i fråga av stedingarna.

Följaktligen, eftersom inkvisitionen nyligen införts även i Tyskland, tillgrep ärkebiskopen det beprövade medlet med kätartstämpel. Han sammankallade en synod i Bremen vilken kom till följande slutsats:

Gerhard, av Guds nåde ärkebiskop för Bremens heliga kyrka, bjuder alla som hörsammar denna skrivelse salighet i Kristus!

Emedan det är allom bekant att stedingarna

fullständigt missaktar de kyrkliga nyckelnas makt och försmår de heliga sakramenten, att de håller vår heliga moders, kyrkans, lära för strunt, att de överallt angriper och dödar präster och munkar oavsett orden, att de genom brand och stöld ödelägger såväl kloster som kyrkor, att de utan fruktan tar sig före att bryta ed, att de (etc. etc) . . . inte drar sig för att möta varje anmaning med ett skrott, bör de därför betraktas som kättare och fördömas? Härpå föll en dom med följande innehåll: Eftersom det utan tvivel står fast att det som anförts mot stedingarna är med sanningen överensstämmande, är dessa att betrakta som kättare och bör fördömas som sådana. Och då denna dom godkänns av alla präster och av alla bröder i det världsliga ståndet liksom i klostrens ordnar, så har vi beslutat att förklara stedingarna för kättare. Detta skedde på midfastsöndagen, på synoden i Bremen.

Ingen av dessa anklagelser hade ens det ringaste med sanningen att göra, ingenting kunde heller någonsin beläggas, vare sig då eller senare. Stedingarnas svar bestod i att de ytterligare byggde ut sina försvarsanläggningar.

Ärkebiskopen å sin sida förblev inte heller överksam. Hans agenter intrigerade och hetsade kring påvestolen och vid kejsarens hov. 1232 gick det slutligen så långt: kejsar Fredrik II lyste stedingarna i bann. Samme Fredrik II som av tyska historiker ofta ensidigt skildras som en "bildad, öppen och tolerant härskare" men som å andra sidan var den som godkände inkvisitionens införande i Tyskland, samme Fredrik II som visserligen införde en "modern" förvaltningsstat i sitt kungarike Sicilien och därvid stärkte centralmakten men som i Tyskland, till skada för folket och nationen, släppte efter på tyglarna så att världs-

liga och kyrkliga herrar kunde styra och ställa efter behag, samme Fredrik II alltså som av påven ådömts ett kyrkostraff — ett interdict — nöjde sig själv inte med att lysa stedingarna i bann utan fogade sig också i påvens vilja och godkände den påvliga bulla som påbjöd korspredikan mot samma stedingar.

Nu trummades det och blåstes till kors-tåg i hela Tyskland och utanför Tysklands gränser.

I början av 1233 riktades det första slaget mot östra Stedingen som över huvud taget inte hade vidtagit några försvarsberedelser. Nästan inte en enda människa överlevde. Invånarna, unga som gamla, mejades ner eller brändes inne tillsammans med sina gårdar och byar. Ändå uteblev den önskade framgången, eftersom det egentliga Stedingen på Wesers västra strand fortfarande inte kuvats.

Påven måste gå ett steg längre och utlova förlåtelse för *alla* synder — precis som vid ett korståg till Heliga Landet — för att en tillräckligt stor armé till slut skulle samlas

i Bremen. Från Holland, från Brabant, nuvarande Belgien, från Frankrike, från Norden och södra Tyskland strömmade folk till, alla med hopp om himmelsk, men framför allt jordisk, lön: att av hjärtans lust få plundra, röva och våldta.

Tack vare långtgående eftergifter hade ärkebiskopen slutligen även lyckats få över Bremens borgerskap på sin sida. Och nu, efter sina "hjältedåd" i östra Stedingen kände sig korsfararhären stark nog att marschera mot västra Stedingen. Schumacher skriver:

Framgången i östra Stedingen hade livat korsfararnas mod, plundrandet hade ökat deras rovlustnad, mordandet deras blodtörst; greve Burchard av Oldenburg ämnade nu våga försöket att erövra Stedingens fästning.

Men hans mångtusenhövdade riddararmé blev slagen. Han själv, ärkebiskopens bror, och tvåhundra av hans riddare stupade i slaget.

Under vintern gjorde då ärkebiskopen

upp en närmast djävulsk plan: eftersom han inte kunde betvinga stedingarna med vapen skulle han dränka dem som råttor. En dimmig natt skickade han ut sina legoknektar att borra sönder skyddsdamarna. Men genom stedingarnas vaksamhet tvangs soldaterna dra sig tillbaka med blodig panna.

Under vintern fick sedan bönderna ytterligare en kort frist för vila och förberedelse inför den kommande striden. Samtidigt ansträngde sig ärkebiskopen och hans munkar febrilt för att utvidga korsfarararmén. De drog sig inte för att bruka våld och hotelser. Till och med welfernas tidigare motkonung Otto måste, efter anklagelse för kätteri, ansluta sig till korståget. Den som inte kunde rentvå sig från en sådan anklagelse gick på den tiden nämligen ett dystert öde till mötes.

Lördagen den 27 maj 1234 formerade sig på Wesers vänstra strand de korsridare, som samlats i Bremen, till ett långt tåg i riktning mot Stedingen. Korstågsarmén försökte inte tränga fram över stengraven eller storma bron över Ochum utan lämnade försökningen till västanter i fred och ryckte i stället vidare nästan ända fram till Ochums mynning. Bremiska skepp och korsfararfartyg på floden Weser följde tåget och lade sig i Ochum bredvid varandra så att de bildade flera skeppsbroar. Stedingarna överrumplades och åsåg, som förämda, från sina ställningar i Süderbrok den minutiöst planlagda invasionen.

Nu om inte förr måste det ha stått klart för stedingarna att de var dömda till undergång. Ty i ett öppet fältslag mot bepantrade korsridare kunde de med sina lätta lädersköldar, spjut och korta svärd inte dra annat än det kortaste strået.

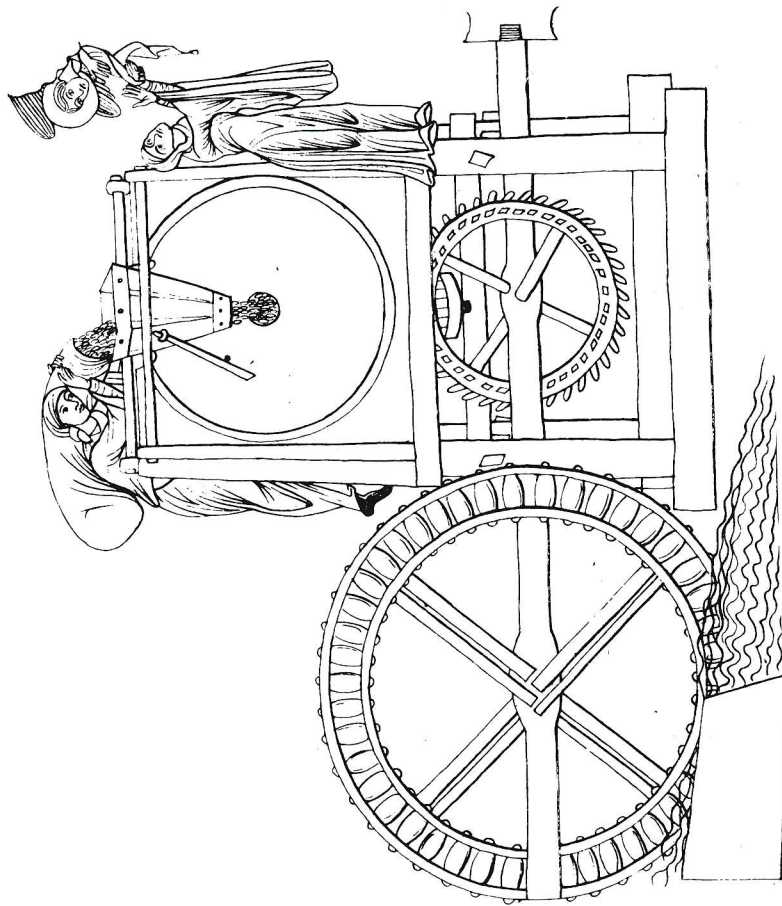
Man uppskattar att cirka tvåtusen stedingar var inblandade i striden — däribland många kvinnor. Korsfararnas antal måste ha varit mångdubbelt större. Ändå började riddarhären svikta, eftersom greve Heinrich von Oldenburg och många riddare redan stupat. I det läget gjorde greve Dietrich von Cleve en kringgående manöver som blev startsignal för det avgörande slaget. Segern övergick i blodbad som till slut utmynnade i rent folkmord. Varken man eller kvinna, ung eller gammal, småbarn eller tjänare skonades. Alla slaktades eller brändes ihjäl.

Det påstås att Stedingens bönder dog under stridsropet: *Lewerdodas sklav*. Helt död än slav. Och det är ju inget tomt ord. Hela folk har levat efter detta valsepp, som t.ex. Kubas indianer eller wahehe-folket i forna Tyska Öst-Afrika. Dessa skulle alla i sista stund ha kunnat underkasta sig. Men det gjorde de inte. De kämpade och många begick, i tusental, kollektivt självmord sedan de besegrats. Vi känner ofta beundran inför sådant — kanske därför att vi själva är så svaga och hellre är slavar än döda?

På kyrkogården i Warfleth begravdes de adelsmän som stupade vid Altenesch. Antalet vanliga soldater som lämnades kvar på den blodiga slätten var dock så stort att gudskämparnas lik, med det röda korset på bröstet, inte kunde särskiljas från kättarnas kroppar. Vän och fiende kastades i samma stora massgrav.

Men varför påminna om dessa hemska händelser? Av det skälet att sådana saker dagligen äger rum på nytt, att vi nu ofta till och med upplever sådant *live*.

Kommer då någon ännu ihåg stedingarna? Jag frågade herr Dirks, vice ordförande i nordtyska hembygds- och kulturforeningen:

Idag försummas hembygdskunskapen kraftigt i skolan. Vi gör oss därmed en otjänst. Jag är också medlem i Niedersachsens hembygdsförbund och det har på sitt årsmöte, då även företrädare för rederingen varit närvarande, flera gånger rest krav på mer hembygdskunskap och detta med stort bifall från medlemmarna. Men de olika regeringarna har hittills inte gjort mycket därför.

1970 riktade också **Gustav Heinemann**, i Bremen, en appell till alla och envar:

Lyckligtvis har det även i Tyskland långt före 1848 funnits många frihetsälskande

och socialt sinnade män och kvinnor, ja även hela grupper och samhällsklasser, som inte velat finna sig i att vara ställda under de härskandes förmynderskap. Jag tänker exempelvis på bönderna i Stedingen som 1234 slutligen kuvades av ärkebiskopen i Bremen. Jag anser att det grovt vanpryder ett demokratiskt samhälle att fortfarande betrakta dessa upproriska bönder som en samling myterister vilka snabbt kuvades av överheten och sattes på plats. Så har segarna skrivit historien. Men det är nu dags att ett frihetligt-demokratiskt Tyskland skriver om vår historia och gör det så att även skolböckerna ändras.

Så sant, så sant! Men det gäller mer än så. Så länge segramas historia fortsätter att reproduceras smådas deras offer ständigt på nytt. Jag frågade dompredikanten i Bremen, herr **Abramzic**, om den protestantiska kyrkan någonsin funderat på att åtminstone i efterhand fördöma, eller försöka gottgöra, korståget mot Stedingen: Rättsligt sett är utan tvekan staden som kommun och domen som protestantisk kyrka att betrakta som arvtagare. Men varken staden eller domen har ansett det nödvändigt att yttra sig om folkmordet på stedingarna. De har helt enkelt inte sagt någonting. Någon känsla för offren har aldrig funnits i historien. Det är ju det som är det vansinniga. När och var blev någonsin människor ärade eller ihågkomna i egen skap av offer?

Herr Abramzic drar sedan en parallell till nazismen, i vilken kyrkan i Bremen också var involverad:

Efter kriget återgick allt till ordningen igen, utom i ett avseende: domen företog aldrig någon uppgörelse med nazitiden. Precis som i fallet med stedingarna klarade man aldrig ut frågan, drog aldrig något slutstreck, påtog sig aldrig någon skuld.

Det finns ju nämligen skuld som aldrig preskriberas, t.ex. vad gäller tredje rikets förbrytelser. Å andra sidan är det lättinnigt att anklaga alla tyskar för att inte vara demokrater, inte ens idag, och för att de inte förlänats demokrati. Då glömmar man folkets otaliga strider för demokrati — kanske inte alltid demokrati i dagens bemärkelse, men i alla fall. Betraktar man de stater där bönderna segrat — Norge, Sverige, Baskien, Schweiz, och Holland — ser man att dessa blivit demokratiska stater, stater med

ett mänskligare ansikte. Om stedingarna — för att nu göra ett tankeexperiment — hade slutit sig samman med de andra bonderepublikerna, hade det kanske uppstått ett andra Holland här uppe och en Hitler skulle i så fall ha varit otänkbar. Herr Abramzic:

Där har Ni fullkomligt rätt. Nu segrade i stället centralmakten i varje fråga. Jag håller också med Er om att det är fel att säga att vi tyskar inte är demokrater. Det är däremot rätt att hävda att förutsättningarna för demokrati inte är särskilt gynnsamma, att man måste kämpa. Tankeexperimentet som Ni nyss gjorde talar ju naturligtvis till maktens favör. Biskopen segrade, staden spelade med, det blev inte demokrati.

Vad mer än leka med tanken skulle man då kunna göra som gottgörelse? Herr Abramzic:

Först och främst det som Ni nu gör. Nämna saker vid deras rätta namn. Jag blev igår, genom Er, bryskt påmind om ett skeende jag hittills aldrig funderat över, om vilket historiskt datum detta var. Jag förundrades över biskopens vidrigheter, över allt han hittade på, skändande av nattpärdarna och det ena med det andra, samma saker som man även anklagade judarna för. Det är samma förvrängning av faktiska förhållanden som ju tyvärr äger rum även den dag som idag är. Det är alltså rent nödvändigt att skriva en kritisk historia och i det avseendet har nu stedingarna på allvar inträtt i mitt medvetande — judarna har ju alltid funnits där. Men hittills inte stedingarna och nu har Ni placerat dem där. Tack för det!

Övers. Margareta Zetterström

Ordförklaringar

- *Stedingen*, Stedingerland, av fornsachsiska ordet *stath*, som betyder strand. Invånarna var, enligt Nordisk Familjebok, ett blandfolk av sachsare och friser.
- *Marskland*, en typ av lågland, särskilt i Nederländerna och vid Tysklands nordsjökust, bildat genom tidvattenavlagringar. Om marskland omgärdas med vallar som skyddar mot översvämningar vid flod bildas fruktbart åkerbruksland.
- *Geest*, i nordvästra Tyskland benämning på kustområdets högre, sandiga partier i motsats till den låga marsken.
- *Friser*, germanskt folk. Bebodde under antiken området vid Rhens och Ems mynnningar. Expanderade på 700-talet till Weser i öster, de nordfrisiska öarna i norr och Flandern i söder. Hade egen lag (Lex frisonum från 802) och eget språk men var ej politiskt enade. Efter karolingernas fall tävlade biskopar och tyska grevar om inflytande över friserna som på 1100-talet börjat forma fria bondemenskaper. Hos friserna fanns ingen stark adel utan ett dominerande skikt av fria bönder, vilkas position stärktes av handelsverksamhet och boskapsuppfödning. Dessa bönder bar upp de fria, sinsemellan olika, gemenskaperna. Under reformationen övergick friserna till kalvinismen. De friser som lydde under Habsburg deltog under senare delen av 1500-talet i revolten mot Spanien och blev medlemmar av det nederländska statsförbundet.
- *Stauffer*, medlemmar av tyska furstättens Hohenstaufen känd sedan 1000-talet då den med Fredrik I steg till ett av Tysklands mäktigaste furstehus. 1212 valdes Fredrik II av Hohenstaufen till tysk

kung och vann 1214 allmänt erkännande. Slutet av hans regering uppfylldes av en bitter fejd med påvestolen vilken fortsatte efter hans död och ändade med ätten Hohenstaufens undergång.

- *Welfer*, guelfer, anhängare av furstättens Welf i de tyska inbördesstriderna under 1100- och 1200-talen. Rivaliserade med ätten Hohenstaufen om kejsarvärdigheten.
- *Fredrik II*, 1194—1250, son till kejsar Henrik IV av Hohenstaufen och Konstantia av Sicilien. Kröntes 1198, fyra år gammal, till kung av Sicilien med påven som länsherre och förmyndare. Växte upp i Palermo, i en högt utvecklad och mångkulturell miljö. Kröntes 1220 till tysk-romersk kejsare. Utvecklade Sicilien till en modern centralstyrd arbetsmannastat. Bannlystes 1227 sedan han försökt frigöra sig från sitt beroende av påvemakten. Företog 1228 ett korsåg som ledde till en tillfällig försoning med påven. Beskrivs som intresserad av matematik, naturvetenskap och filosofi.
- *Wahehe*, negerfolk med bantuspråk, invånare i Uhehe i forna Tyska Öst-Afrika, nuvarande Tanzania, enligt Nordisk Familjebok "krigiska och väl disciplinerade". 1895 reste sig wahehe mot de tyska kolonialherrarna. Deras överhövding Kwawa besegrades först 1898. Som ensam flykting i vildmarken tog denne sitt liv året därpå. Tyskarna stal hans huvud men dömdes i Versailles-freden att återlämna detta.

- *Gustav Heinemann*, 1899-1976, tysk politiker, sedan 1957 socialdemokrat, ledamot av förbundsdagen 1957-69, justitieminister 1966-69, förbundsrepublikens president 1969-74. Sökte försoning med Tysklands grannar.

Bilderna som illustrerar Einar Schlereths artikel stannar ursprungligen från handskriften Hortus Dekucuarum — Lustgården — vilken utfördes mellan 1175 och 1185 för de adliga jungfrurnas uppbyggelse av abetissan Herrad i klostret Hohenburg på Odilienberg i Elsass. Själva handskriften förstördes när biblioteket i Strassbourg brändes ned i Tysk-franska kriget 1870. Dessa teckningar återgår på den upplaga av avbildningar från 1818 och kvarvarande fragment efter branden som åren 1879 till 1899 gavs ut av Gesellschaft für Erhaltung der geschichtlichen Denkmäler i Elsass. —JM.

Om solidaritetens problem: Med Bose som exempel

Av Jan Myrdal

Antikolonialism, antiimperialism och internationell solidaritet är inte en rad ord. De är verklig, folklig nödvändighet. Solidariteten behövs för att nå nationell och social frigörelse.

Just därför är det viktigt att inte dölja verklighetens motsättningar utan tydligt se svårigheter och problem.

Den generation som växte upp och nådde insikt under det antiimperialistiska solidaritetsarbetet med Indokinas folk mot Förenta staternas krig bör minnas de svåra principfrågor som situationen ställde.

Det Vietnam som förde ett rättvist försvarskrig mot Förenta staternas krigsmakt och vars folk skulle stödjas på sina egna villkor var samtidigt det Vietnam som gav politiskt stöd åt den imperialistiska supermakt — Sovjetunionen — vars härskande klass utövade fascistisk terror mot sitt eget folk, som militärt ockuperade Tjeckoslovakien, som hotade vårt eget folk.

Det fanns militära och politiska skäl för detta vietnamesiska ställningstagande. Det krävdes omsorgsfull diskussion för att nå fram till enighet om hur solidaritetsarbetet skulle genomföras i Sverige utan att det skulle bli ett stöd för den imperialistiska

sovjetiska supermakten.

Men den situationen var inte säregen.

Samma gällde i solidaritetsarbetet för Afghanistans folk mot de sovjetiska ockupanterna.

I de nuvarande och framtida konflikterna kommer dessa frågor att bli än mer komplicerade.

För att få perspektiv bör vi ta två steg tillbaka. För min generation var internationell solidaritet mot Hitleryskland den avgörande frågan. Nu efteråt tycks den oplanterad. Vem var inte mot Hitler? Filmer, böcker, artiklar i pressen: allt bekräftar samma bild. Endast nazister, rasister, medlöpare och reaktionärer stödde Axelmakterna. Så hade jag svarat om man frågat mig 1942!

Men så enkelt var det inte i de koloniala och avhängiga länderna. Vem var där huvudfiende?

Vi bör ha hört att Burmas revolutionära och nationella västanter samarbetade med de japanska militaristerna inför kriget och under dess första år mot de brittiska kolonialherrarna. (Och hur var det med Indonesien?)

Detta var inte ett undantag. I Asien — och i stora delar av Latinamerika där Fö-

renta staternas imperialism upplevdes som den omedelbara faran — sågs länge Hitleryskland som en möjlig allierad. (De indiska kommunisterna hade ingen svårighet att försvara Molotov-Ribbentrop-pakten: deras svårighet blev att förklara Stalin-Churchill-pakten.)

I Sverige var det 1942 lätt för oss på vår kant att se vem var den farligaste fienden: i Indien var det det inte. Just för att den internationella solidariteten är så viktig och just för att vi nu vet — eller bör veta! — att Hitleryskland var den stora faran för alla jordens folk för femtio år sedan bör vi komma ihåg detta. Dra lärdom av det.

Exemplet Indien kan hjälpa oss. Subaschandra Bose var där — jämsides med Jawaharlal Nehru — den store nationelle politiska ledaren. Gandhi var i en klass för sig. Som sådan är han också erkänd av det officiella Indien i dag. Men 1941 sökte han sig till Hitler för att få stöd i den nationella indiska kampen mot Storbritannien. Jag har skildrat detta i *Indien väntar*. Men i Calcutta-tidningen "Frontier" beskrev Sisir K. Majumdar den 30 maj 1992 Boses tyska tid från indiskt perspektiv. ■

Foto: Gun Kessle

"Berlin-banketten" i Tredje riket

Av Sisir K Majumdar

Detta är den märkliga historien om Subhaschandra Bose, Indiens "Netaji", Ledamas ledare och Adolf Hitler, "Führer" och Tredje rikets obestridda ledare. Bose, den store legenden i Indiens kamp mot den brittiska kolonialismen åkte till Berlin för att samarbeta med djävulen. Vi får här läsa hur det gick.

Det var troligen i Tyskland som Subhaschandra Bose (1897-1945?) för första gången blev känd som "Netaji", som bokstavligen betyder "Ledamas ledare" ("Führer" med ett likvärdigt tyskt uttryck). Hans vistades i Tyskland från april 1941 till februari 1943. Dessa Netajis "Berlinår" är alltså en mystisk gåta, hölj i dunkel för de flesta av hans objektiva och kritiska biografer. Det är fortfarande en gåta hur en så dynamisk, självuppskattande personlighet av sådan resning och med sådant intellekt i två år kunde stå ut med en omänsklig fascistisk klick som desperat försökte underkuva hela mänskligheten i ett hav av blod.

Men det står utom varje skugga av tvivel att han uteslutande och otvetydigt vägledades av en enda instinkt — befrielsen av sitt

Moder Indien ur den brittiska kolonialismens grymma klor. Den främsta tanken var att utnyttja alla möjliga medel för att uppnå denna omhuldade målsättning. Han tycks ha anammat den praktiska strategin från uttrycket "Fiendens fiende är din vän", ett begrepp som räknade sitt ursprung i det politiska psyket hos indiska revolutionärer under första världskriget (1914-18). Han såg på det nazistiska Tyskland uteslutande från denna synpunkt. I detta särskilda tillfälle i historien var det helt rationellt, lämpligt och alldeles relevant för en man som var hängiven den ädla saken att befria fosterlandet.

Men de tyska dagsperspektiven var mycket annorlunda. Efter Tysklands vande nederlag i första världskriget, var det Tysklands ambition att åstadkomma en global omfördelning av kolonier för att därigenom upprätta den tyska överhögheten på världssenen. Man umgicks till och med med planer att bilda en "afgansk armé" som skulle invadera Indien efter det nederlag för Sovjetunionen som sågs som en möjlighet. Syftet var att rycka åt sig "det brittiska imperiets juvel" från de brittiska

imperialisterna. Tanken på ett indiskt oberoende var inte ens väckt i de tyska krigsplanernas strategiska innersta kretsar. Netaji var fullständigt omedveten om konspirationen bakom kulisserna. Han hölls i fullständig okunnighet. Före Netajis ankomst till Berlin, under hans exiltid där och efter hans avresa därifrån hade det hela tiden funnits en tysk dimension, ett tyskt vakande öga på Indien och det stod i rakt motsatt och antagonistisk motsats till vad Netaji väntade sig av tyskarna. Det tyska nationella intresset var den enda vägledande principen för att formulera den tyska politiken mot det brittiska koloniala Indien. Gillande, sympati, stöd och förblindad passion från tysk sida för den indiska kampen för oberoende var alltid ytlig och fluktuerade med det föränderliga läget på krigsfronterna, särskilt läget på den ryska fronten. För Tyskland var den ryska landmassan det enda geografiska sättet att nå Indien. Netaji verkade till en början inte tänka på detta scenario med tillräckligt allvar och förblev ganska länge blint optimistisk när det gällde den tyska inställningen.

När Netaji kom till Berlin 1941 mottogs han av en tjänsteman från utrikesministeriet i lägre ställning. Hans allra första möte med tysk jord blev en besvikelse. Han inhystes visserligen på ett tämligen lyxöst hotell, med direkt telefonlinje till de högre ämbetsmännen närhelst han behövde eller ville. Men olyckligtvis tvingades han vänta i över ett år innan han fick träffa Führern personligen. Under tiden flöt mycket vatten under Berlin-floden Speers broar. Det blev rutin med ständiga sammandrabbningar mellan Netaji och hans tyska värdar ifråga om hur den indiska situationen skulle uppfattas. Netaji kände sig av och till för-

virrad och vilsen.

Netaji träffade den 3 april 1941 de högre tjänstemännen vid utrikesministeriet och gav uttryck för sin önskan att bilda en "indisk regering" i exil och förväntade sig att den omedelbart skulle erkännas diplomatiskt av axelmakterna. Han var angelägen om att organisera en indisk armé bland de indiska krigsfångarna i Nordafrika. På begäran presenterade han den 9 april 1941 ett utkast till förslag. Det såg ut på följande sätt:

1) Axelmakterna skulle underteckna en pakt med "Den fria indiska exilregeringen" som garanterade Indiens oberoende från brittiskt valde när väl kriget vunnits.

2) Den indiska armén skulle bestå av 50 tusen soldater av indisk härkomst.

3) Efter att han befriat Indien, skulle Tyskland överlämna ansvaret till exilregeringen under ledning av Netaji själv.

Netaji förmådde dock förmodligen inte inse att Tyskland skulle kunna ha egna planer för Indien, vilka av uppenbara skäl inte avslöjades för honom. Den tyska värderingen av den indiska situationen skilde sig i grunden från de intryck Netaji försökt förmedla till tyskarna från sin ankomst till Berlin. Den tyska uppfattningen kan skisseras på följande sätt:

1) Att gå med på Netajis plan innebär praktiskt sett högst att man deklarerar att ett oberoende Indien utgör ett av krigsmålen.

2) Netaji var inte längre ledare för indiska nationalkongressen, som leder rörelsen för indiskt oberoende på indisk mark på sitt eget sätt; ett upprättande av en indisk exilregering skulle skapa antagonism mot de indiska ledarna och det indiska folket. Inget av detta skulle ge Tyskland någon politisk utdelning, utan kunde från tysk synpunkt vara ett diplomatiskt felgrepp.

3) Tyskarna var fullständigt motvilliga att i förväg med Netaji diskutera någon militär plan för Indiens befrielse. Netaji saknade tillgång till de tyska planerna. Väl vid den indiska gränsen, kunde Netaji då utnyttjas för att främja tyska strävanden till maktutvidgning i Indien.

Tyvärr betraktades nog Netaji enbart som flyktingledare från Indien som råkade befinna sig i exil i Berlin och inte som "Ledaren för den stora indiska nationen". Han var mer någon att känna sympati för än någon som hade auktoritet att diktera villkor eller påverka sakernas gång. Han behandlades i bästa fall som hedersgäst. För alla gäster sätts gränser i värdens hus. Netaji var inget undantag.

Vändpunkten

Tyskland invaderade den 6 april 1941 Jugoslavien och tågade den 13 april in i huvudstaden Belgrad. I den innersta kretsen planerades invasionen av Ryssland. Netaji fick troligen reda på detta och i ett tilläggsmemorandum till de tyska ledarna förordade han status quo med Ryssland för att väcka frågan om att totalt förgöra det brittiska väldet i Mellanöstern. Netaji var helt emot invasionen av Sovjetunionen. Den 29 april 1941 träffade han den tyske utrikesministern underkrigsåren (1938-45) J von Ribbentrop (1893-1946).

Det har rapporterats att han starkt betonat för denne att den indiska allmänna opinionen var emot den tyska fascismen och kände stark sympati för det socialistiska Sovjetunionen. Han insisterade också på att Tyskland skulle utfärda en deklaration för Indiens oberoende. Ribbentrop fäste inte mycket avseende vid vad Netaji föreslog; tvärtom ställde han en mängd snärande frågor om det inrikespolitiska läget i

Indien. Han lovade dock i ord att överväga Netajis förslag och fastställde ett nytt sammanträffande, vilket verkligen ägde rum sju månader senare.

Adolf Hitler (1889-1945) var först ovillig till ett sammanträffande med Netaji. Denne hade inte kunnat få vad han väntat sig av Ribbentrop. Situationen var mycket prekär för honom men han förlorade inte hoppet. Den 13 maj 1941 överlämnade Netaji till de tyska myndigheterna ett eget utkast till deklaration om Indiens oberoende. Enligt detta utkast skulle Indiens folk självt bestämma den framtida författningen för sitt land sedan det befriats, och Tyskland skulle vara tvunget att godta denna absoluta rätt. Tyskland skulle få lov att bära det fullständiga ansvaret för Indiens befrielse och sedan, efter befrielsen, erkänna det oberoende Indiens regering. Den tyska reaktionen var sval. Netaji informerades den 24 maj 1941 av utrikesministern att det inte var rätt tidpunkt att offentliggöra en sådan deklaration.

Han kunde dock istället få tillåtelse att uppträda ett Centrum för det Fria Indien i Berlin. Tio miljoner riksmark gavs som "lån" till detta centrum och därutöver 12 000 riksmark månatligen för Netajis personliga utlägg. Trots denna generösa gästfrihet kände han sig förkvävd; hans rörelse övervakades ständigt, hans telefon var avlyssnad, hans brev öppnades och censurerades. Han fick inte hålla kontakt med indier som bodde i andra europeiska länder. Han var som inlåst i en järnbur. Detta var mer än "Tigern i språnget" kunde utstå. Han fick aldrig det han krävde eller väntade sig av tyskarna. Han fick bara vad som tillkom honom som en ledare som sökt politisk asyl i främmande land.

Foto:
Gun
Kessle

Semester i Rom

Netaji för till Rom på besök i maj 1941 och stannade där i sex veckor med hustrun Emilie Schenkl som han nyligen gift sig med. Han träffade också den dåvarande italienske utrikesministern (1936-43) Galeazzo Ciano (1903-44) och diskuterade deklara-tionsutkastet med honom. Ciano förde den 5 maj 1941 Netaji till Il Duce Benito Mussolini (1883-1945). Italien var helt enkelt en tysk lydstat och var för svagt för att fatta något självständigt beslut om någonting. Den 22 juni 1941 invaderade Tyskland Sovjetunionen. Hela den politiska spelplanen vändes. Den 15 augusti 1941 skrev han ett långt brev till Ribbentrop och framhöll i starkaste möjliga ordalag att den tyska invasionen av Sovjetunionen av indier skulle uppfattas som början på en invasion av Östern och därigenom nedsvärta Tyskland som fiende till Indien. Han krävde på nytt ihärdigt att deklara-tionsutkastet skulle offentliggöras. Hans begäran avlogs på nytt. Han träffade åter Ribbentrop den 29 november 1941. Netaji begärde då av honom att han skulle arrangera ett sammanträffande med Hitler. Ribbentrop svarade undvikande. Netaji omnämnde också Adolf Hitlers stötande kommentar om Indien i självbiografin "Mein Kampf" och krävde att den omedelbart skulle rättas till. Naturligt nog blev detta möte ganska kylslaget. En del av denna särskilda kommentar från Hitlers sida lyder:

"Alldeles bortsett från att jag som german trots allt hellre ser Indien under engelskt herravälde än under något annat." (*Mein Kampf*. Andra delen, Allians- eller erövringspolitik i Östeuropa, Högglunds förlag 1992.)

Netaji kunde dessvärre inte lyckas med

att övertala Hitler att rätta till den stötande kommentaren.

Japan går in i kriget

Japans krigsförklaring mot Storbritannien och USA den 7 december 1941 i förening med den japanska arméns framryckning mot den indiska gränsen förändrade fullständigt hela scenen. Den tyske utrikesministern utarbetade ett utkast till deklara-tion om Indien utan att alls rådgöra med Netaji. Även Japan utarbetade ett sådant. Det fanns förståeliga skiljaktigheter i inställningen till Indien både i Tyskland och i Japan och Netaji försökte ta hem fördelar av denna spricka genom att på nytt insistera på att hans eget utkast till deklara-tion om Indien skulle offentliggöras. Å andra sidan var Ribbentrop intresserad av att utnyttja Netaji för nazistisk propaganda för att glorifiera invasionen av Sovjetunionen. Det lyckades han dock inte med. Netaji var intelligent nog att inse att han i Berlin befann sig i fel sällskap för att uppnå sitt mål och också att världen i stort och framtida historieförskrivning skulle framställa honom som bundsförvant till den hatade fascistklicken. Han beslöt att resa till Fjärran östern. Många historiker tillskriver den misslyckade nazistiska invasionen av Sovjetunionen 1942 detta beslut. I själva verket ville han befinna sig närmare hemlandet när Japan beslutade invadera Indien, för att kunna vara fysiskt tillgänglig och erbjuda sitt ledarskap till folket och till krigsfångarna av indiskt ursprung i Sydos-tasien. Han råkade få veta den 4 maj 1942 av den italienske utrikesministern Ciano att offentliggörandet av hans utkast åter uppskjutits. Han blev mycket besviken, men var tvungen att svälja denna likgiltighet i tystnad och återhållen vrede.

Foto: Gun Kessle

Möte med Hitler

Mötet ägde rum den 29 maj 1942 i rikskansliet. Fastän en del andra ministrar som Ribbentrop närvarande, var Hitler den ende aktören vid tillställningen. Han verkade tämligen väl förberedd av sin militära underrättelsetjänst om det inrikespolitiska läget i Indien. Efter ett utbyte av inledande formaliteter, höll Hitler ett långt föredrag om det aktuella världsläget. Han talade länge och väl om det sovjetiska hotet som Indien skulle utsättas för när Indien väl befriats ur britternas klor och skrot euforiskt om att det för Tyskland var möjligt att nå Indien endast "över Rysslands döda kropp". Det var mer en "pratföreställning" iscensatt med hjälp av rashat och nationalchauvinism, banalt skryt och tomma hotelser. Netaji fäste hans uppmärksamhet på de kommentarer som fällits i *Mein Kampf* och rädde Hitler att offentligt deklarerat sin ståndpunkt och sina avsikter gentemot Indien. Hans fiender skulle annars utnyttja hans kommentarer i *Mein Kampf* för tyskfiendtlig propaganda. Hitler var inte intresserad av att fortsätta diskussionen om denna sida av saken. Enligt honom skulle det ta 1–2 år för Tyskland att sprida sitt inflytande över Indien medan det skulle ta 100–200 år för Indien självt att ställa sitt hus i ordning och bygga upp landet på väg mot ett enat Indien. Istället för att rätta till sin ståndpunkt ifråga om Indien, upprepade han övermodigt sin välbekanta fränstötande rasistiska chauvinism gentemot Indien. I sin dialog med Netaji gav Hitler tillräckligt mycket antydningar om sina expansionistiska avsikter gentemot Indien. Det är inte klart huruvida Netaji förstod det och tog det på allvar. Möjligtvis fanns det vid detta historiska vägskalet inget annat alternativ för honom än att lita på djävulen. Netaji

fick i förbigående försäkringar från Hitler att om och när tyska styrkor nådde den indiska gränsen, skulle han inbjudas att sätta sin fot på indisk jord i sällskap med de tyska befriarna för att skjuta första skottet i "revolutionen". Det var ett tomt löfte. Det var ett grymt skämt.

Det var inte ett sammanträffande mellan två nationella ledare; snarare var det ett frostigt möte mellan den personifierade Onde anden (Hitler) och en nationalistisk gigant (Netaji). Hitler trodde aldrig på Indiens oberoende; det stod glasklart utifrån hans egen självbiografi *Mein Kampf*. För Netaji tog det över ett år att få ett sammanträffande med Hitler. Netaji talade mycket lite med sina kolleger i Berlin om sin otrevliga "smekmånad" med Hitler, förutom att han berättade att det inte gick att fortsätta en logisk dialog med honom under mer än fem minuter. Efter denna episod verkade Netaji ha vaknat upp från sin illusion om Hitler. Inom vissa ramar tilläts han dock att fortsätta sitt organisatoriska arbete och kunde med Centrum för det Fria Indien som baner mobilisera de indier som vid denna tid bodde i Tyskland (totalt 35 medlemmar) vilka svor lojalitet till Netaji personligen och inte till Indien. Centrum för det Fria Indien beviljades diplomatisk ställning och fick en fantastisk finansiell uppbackning. Netajis viktiga verksamhet i Tyskland var att av de indiska krigsfångarna i Nordafrika bilda det första förbandet inom den framtida indiska armén med följande villkor:

- 1) Det skulle inte utgöra en del av något tyskt militärförband.
- 2) Det måste vara självförsörjande.
- 3) Det skulle kämpa mot den brittiska armén endast på indisk jord och inte på någon annan front mot något annat land.

4) Det skulle inte kunna sättas in på den tysk-sovjetiska fronten.

Men rekryteringen gick mycket långsamt. Endast 3500 indiska krigsfångar på ett år (mindre än en tredjedel av de indiska krigsfångarna i Nordafrika). De svor lojalitet till både Hitler och Netaji. Detta banade faktiskt väg för utnyttjande av den indiska legionen på andra krigsfronten. När Netaji lämnade Tyskland skickades denna legion, emot hans önskan, till Holland och Frankrike för att där utföra olika militära uppgifter.

Den slutliga avfärden

Även efter att Netaji hade bestämt sig för att resa till Fjärran östern, slösade han bort ett helt långt år i Berlin bara för att få träffa Hitler. Den långa resan var tekniskt sett mycket farlig. Han kvarhölls dock i Berlin eftersom tyskarna ville utnyttja honom i händelse av tysk seger på den ryska fronten sommaren 1942. Händelserna tog en annan vändning. Han fick lämna Tyskland först efter den tyska kapitulationen vid Stalingrad när Hitlers hemliga plan angående Indien föll samman. Han steg ombord på en ubåt i Kiel tillsammans med en annan indisk kollega, Abid Hassan, på sin ödesdigra sjöresa till Fjärran östern (Japan), med hustrun, enda barnet Anita och

välgångsönsknningar från en mängd människor kvar i Tyskland. Medan han var i Berlin hade han inte ens kunnat utverka verbala åtaganden från tyskarna att kämpa för Indiens oberoende vid de indiska frihetskämparnas sida. Det var en tragedi. Som en gravskrift över denna "Berlin-bankett" över Indiens kamp för frihet, kunde man säga att den indiska nationalismens baron bullrigt bedrogs av Bismarcks Berlin.

Netajis "Berlin-bankett" må vara ett föga känt litet historiskt avsnitt av andra världskriget men det är oerhört betydelsefullt i de anglo-indiska relationerna under en högst väsentlig period. Där föddes ett nytt slags ledare i Asien, en ledare som kommer att förbli levande och odödlig under alla kommande generationer i varje indiskt hjärta och varje indiskt hem för sin idealism, sin glödande osjälviska nationalism, sin klara och rena världslikhet, sin politiska slughet och sitt stormande övermod för sanning och rättvisa. Hans död är alltför en oöst gåta. Levande eller död kommer Netaji dock alltid att mottas i Moder Indiens varma och tillgivna famn som en av dess största söner.

Övers. från engelska av Erik Göthe

Läs i nästa nummer av

FÖRROCHNU:

Jan Myrdal:

Vilhelm Moberg — en folkets epiker

Prenumerera!

180:- Postgiro 35 60 72-9

"En kulturdebattör med en yxmördares temperament" "Kulturhuligan"
Björn Gunnarsson, Tidskriften Attiotal

Enander

Den radikala jukeboxen

VARJE SÅLD BOK – 30 KR TILL FoN

Jag beställer ex av "Den radikala jukeboxen" till
förmånspriset 179 kr, varav 30 kr går som stöd till FoN.
Ca-pris 212 kr. Hft. 224 sid. Porto (14:-) tillkommer vid be-
ställning på denna talong – klipp ur eller kopiera.

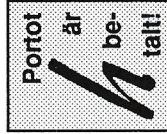
— **FÖRR OCH NU-skribenter publicerar sig** —
En klare och billigare: Betala 179:- direkt till postgiro nr
75 76 59-8 eller bankgiro 5686-4291, Högglunds för-
lag. Vi bjuder då på portot. OBS! Då skall denna talong
inte skickas in. Ange titel + FoN. Skriv tydligt!

Namn _____

Adress _____

Postadress _____

FÖRR och NU 4/92

HÄGGLUNDS FÖRLAG

SVARSPOST

Kundnummer 110 381 700

110 02 Stockholm

Tyskt yrkesförbudsfall

Av Erik Göthe

Edeltraut Felfes yrkesförbud är ett exempel bland många på politisk förföljelse som bara fortsätter efter de tyska staternas sammanslagning till ett nytt Stor-Tyskland.

Tusentals akademiker i Tysklands östra förbundsländer har ställts inför politiska frågeformulär och s.k. hederskommis- sioner. Detsamma gäller lärare och andra statligt anställda. Ännu fler har avskedats av "strukturella skäl" och med andra motiveringar som liknarsvepskäl. Edeltraut Felfe var professor i straffrätt vid det Norden-inriktade och högt ansedda Nord-europa-institutet vid det gamla svenska universitetet i Greifswald — Ernst-Moritz-Arndt-universitetet. Det var samma uni- versitet som en gång **Thomas Thorild** var verksam vid i många år efter landsflykten. Det var också det universitet där **Stellan Arvidsson** var verksam när han 1933 tvingades lämna Tyskland undan nazismen.

De flesta akademiker som utsätts på detta sätt har föredragit att tyst gå undan. Så skapas i det nya Stor-Tysklands akademiska värld ett andlig klimat av bitterhet, veten- skaplig ofrihet och foglig medelmåttighet. Primärt är det östtyska högutbildade per-

soner som drabbas av en tids arbetslöshet, medan det egentliga offret är det som ett helt folk sätter värde på: tankefrihet vid universiteten och inom forskningen.

Professor Felfe har använt sitt juridiska kunnande till att strida för sin sak. Hon fick lämna tjänsten efter att ha ställts inför frågor om sina politiska uppdrag och genomgått en spöklik procedur vid hederskommis- sionen ("Här försigick om något brottmål, vari motsvarande bevis visserligen vore oundgängliga, ...")

Professor Felfe sökte sig till advokatåren — enligt de tyska bestämmelserna med full formell kompetens och desutom erbjuden en plats av ett advokatkontor. Hon förelades då ett nytt politiskt frågeformulär avseende det kommande yrket. Resultatet av denna procedur, som det tyska advokatsamfundet försiktigt har uttalat sig emot, föreligger ännu inte. *Förr och Nu* gör här med pro- fessor Felfes godkännande hela protokol- let från Hederskommissionens beslut till- gängligt, för att den som vill skall kunna sätta sig in i vilka grunder denna utrensning vilar på. Förfarandet är inte nytt i Tyskland. En helt motsvarande procedur började ge-

nomföras de första åren efter andra världskriget. Ofunktionellt som uppgörelse, barbarisk behandling av levande människor och skadligt för Tysklands demokratiska framtid, anser jag. Inte bara nu utan även då. Det mäktiga Tyskland blir på detta sätt ett hot för oss igen snart. Då kan man hålla sig för skrätt åt att de tyska maktthavarna är

sig så lika sedan **Bismarck**. Det är denna repressiva tyska tradition som gör det möjligt att raskt införa parti- och mötesförbud för förhållandevis små nynazistiska grupper i Tyskland och det är makten bakom den repressiva andan som är farlig för oss, oavsett att den förkläder sig till "uppgörelse med DDR-förttycket" eller "antirasism".

§ § §

Protokoll:

Ärende: Professor Dr. Edeltraut Felfe
Dnr. 60380

I

Fru professor Edeltraut Felfe har sedan 1974 varit sysselsatt vid EMAU Greifswald, och leder för närvarande ämnet Nordeuropas stat och rätt. Mellan 1982 och 1986 har hon varit tillförordnad sektionsdirektor, mellan 1987 och 1990 sektionsdirektor. Sedan 1963 har hon varit medlem av SED, i detta parti har hon från 1978 till 1979 varit partisekreterare för partiorganisationens avdelning för sektionen Nordeuropavetenskap, från 1976 till 1981 kandidatledamot och från 1981 till 1989 ledamot av distriktsledningen för distriktet Rostock.

II

I det av professor Felfe avgivna frågefor-

muläret och vid förhör med henne i Hederskommissionens underkommission har hon uppgivit att hon haft kontakt med Statssäkerheten enbart i samband med fallet med studenten Steiner, vilken hade lämnat DDR. Inom ramen för sin chefsyssla har hon i närvaro av studentens far lämnat upplysningar om denne till Stasi. Det skall väsentligen ha rört sig om klarläggande av frågan om det att förmå studenten att resa tillbaka till DDR.

Vidare har professor Felfe uppgivit omständigheter i fallet med en student Gero Lietz, som skulle ha varit mycket kvalificerad, men som på direktiv från direktoratet för studiefrågor inte förmedlades någon praktik. Med hennes tysta accepterande bemödade sig likväl framförallt professor Putensen om att studenten skulle få den praktik han önskade, dock utan att lyckas. Herr Lietz skall därefter ha upptagits på direktiv av direktoratet inom det ämne

där hon var chef och där kunnat genomföra forskningsstudier.

III

Hederskommissionen anser att professor Felfes verksamhet i ledande positioner vid universitetet i förbindelse med hennes partibefattningar i SED, särskilt hennes medlemskap i Rostocks partidistriktsstyrelse, måste vara anledning att säga upp henne, med lämplig uppsägningstid (§ 2 st. 4, nr. 3 HfL).

Ställningen såsom tillförordnad sektionsdirektor och senare under åren 1987 till 1990 såsom sektionsdirektor har professor Felfe enligt Hederskommissionens övertygelse kunnat inneha endast därför att hon i många år varit medlem av SED och under åren 1978 till 1979 också dess partisekreterare för sektionen Nordeuropavetenskap. Hon har i de nämnda funktionerna aktivt och engagerat medverkat till att genomföra det f.d. DDR:s styrande regims maktpolitik vid universitetet. Denna politik betydde ett avsevärt intrång i den fria forskningen och undervisningen vid universitetet och ledde i talrika fall till sakligt ej rättfärdigade personliga och yrkesmässiga nackdelar för vetenskapliga medarbetare och studenter. Detta kan inte heller för professor Felfe ha varit någon hemlighet, såsom visas av bland annat det av henne själv vid förhöret nämnda exemplet med studenten Lietz. Hon har också med åtminstone samtycke funnit sig i dessa nackdelar och där i inte sett någon anledning att ta avstånd från SED:s politik. Framför allt kan emellertid läggas prof-fessor Felfe till last att hon under åtta års tid innehaft en så framträdande ställning som medlem av Rostocks partidistriktsstyrelse

inom SED. Hederskommissionen förbiser inte att det därvid rört sig om en funktion utanför universitetet, men måste ta hänsyn till att denna partistyrelse inverkat på de underordnade instanserna inom universitetet och att professor Felfes medverkan i denna sammanslutning vid universitetet var känd. De universitetsanställda, vilka lidit av delvis tungt vägande nackdelar genom det system för vilket professor Felfe på sin framträdande post även bar ansvar, skulle inte förstå om hon också i framtiden skulle tillhöra universitetets lärarkår.

I motsats till den uppfattning som framförts av professor Felfe kan det för Hederskommissionens utlåtande inte vara avgörande huruvida det kan påvisas att hon gjort sig skyldig till något konkret individuellt gentemot bestämda personer tillhöriga universitetet. Här rör sig icke om något brottmål, vari motsvarande bevis visserligen vore oundgängliga, utan om att fastställa ett moraliskt ansvar, vilket enligt hederskommissionens övertygelse fanns, och framför allt om huruvida det är möjligt att på ett trovärdigt sätt igångsätta universitetets verksamhet på nytt med högre skolelärare som är förknippade med den tidigare odemokratiska politiken och dess missaktande hållning till den akademiska friheten, samt huruvida man kan begära av dem som tillhör det förnyade universitetet att framstående företrädare för det tidigare systemet skall få medverka vid universitetet. Dessa frågor måste av Hederskommissionen i fallet professor Felfe besvaras med nej.

Hederskommissionen har också prövat frågan huruvida professor Felfes beteende i fallet med studenten Lietz kan ge anledning till en annan bedömning. Emellertid kan i så måtto inte konstateras mer än ett

korrekt beteende, i synnerhet som även enligt professor Felfes egen uppgift en annan högskolelärare i första rummet tagit studenten i försvar. Detta beteende synes ej ägnat att i efterhand frita professor Felfe från ansvar. Däremot synes det lämpligt att avstå från avsked och avsluta tjänsteförhållandet med en uppsägningstid.

Denna rekommendation utfärdas med

Genmäle:

Riems den 25 januari 1992

Riktigheten i Hederskommissionens (HK) rekommendation av den 3.1.1992, dnr 60380, att i brist på personlig lämplighet enl. HFL art. 1 § 2, st. 4, punkt 4, nr. 3 säga upp mitt anställningsförhållande, bestrides härmed, då den saknar stöd i och strider mot gällande rätt. Därutöver har processrättsliga grundsatsar kränkts.

1. HFL för Mecklenburg/Vorpommern av den 6.3.1991 art. 1, § 2, st. 1 bemyndigar HK att bedöma beteendet "särskilt gentemot kollegor och studenter" hos dem som yrkesmässigt och huvudsakligt tillhört universitetet. Följaktligen har den att hålla sig till att härleda sina bedömningar särskilt ur detta. Men just i detta hänseende förebrås mig ingenting ofördelaktigt, på vilket uppsägningsrekommendationen kunde grundas. Tvärtom talar mitt medvetna stöd till och beslut att verka för den examinerade studenten Gero Lietz och andra konkreta fakta om mitt arbete särskilt som sektionsdirektör emot den rekommendation som utfärdats. Några av dessa saker har jag

förbehåll att det inte efter inlämnad ansökan hos Förbundsregeringens särskilda uppdragsmyndighet för personrelaterade akter från f.d. Statssäkerhetstjänsten framkommer uppgifter som skall motivera ett återtagande av förhandlingarna.

/Namnteckning/

Ordförande för Hederskommissionen ”

nämnt i förhöret inför HK:s underkommission, men de har inte beaktats i skälen till rekommendationen.

2. HFL definierar inte begreppet "felbeteende", men i det att den bemyndigar till att bedöma beteende särskilt mot den ovan nämnda personkretsen, kan ett felbeteende härledas endast ur detta sammanhang och måste alltså vara hänförlig särskilt till denna personkrets. Andra vitt avfattade utgångspunkter för definitionen av detta rättsligt obestämda begrepp till nackdel för den enskilde är otillåtliga. I en skrivelse av den 17.6.1991, som jag inkommit med till HK har jag uppmärksammat det rättsstridiga i definitionen av felbeteende i den då provisoriska processordningen för HK vid Ernst-Moritz-Amdt-universitetet och såväl de materiella som processrättsliga grunderna för denna. HK:s påstående, att jag skall ha gjort mig skyldig till ett särskilt tungt vägande felbeteende, grundar sig uteslutande på det faktum, att jag innehade funktioner inom sektionen för Noreuropa-vetenskap och inom SED och innehåller ingen hänvisning till att eller hur min politiska

verksamhet haft en ofördelaktig inverkan på mitt beteende gentemot medarbetare och studenter. Ur denna otillåtliga bedömning av "felbeteende" härleds sedan en olämplighet som grund för uppsägningsrekommendationen. Rekommendationen till uppsägning uttalas alltså uteslutande på grund av min politiska verksamhet. Den har varken stöd i HFL eller i Enandefördraget av den 31.8.1990 eller i gällande arbetsrätt och kränker gränser som sätts av allmän civilrätt (BGB) för varje uppsägning. Min grundläggande rättigheter enligt art. 1, 2, 3 och 12 i grundlagen kränks.

3. Det strider mot rättsstatliga principer att på en moralisk ansvarighet, som framgår urenkränkning av moraliskt ansvar, reagera inte med moraliska medel, innefattande olägenheter utan med de svåraste arbetsrättsliga sanktioner, vilka därrill på otillåtligt sätt ingriper i grundläggande rättigheter. Proportionalitetsgrundsatsen missaktas fullkomligt på ett särskilt sätt, i det att olika rätts- och moraliskvaliteter lämnas obekräktade.

Därtill: Också i fall av moralisk ansvarighet är vad som faktiskt gjorts eller underlåtit, bevekelsegrunder för att konkret avslöja omständigheter och betingelser, verkningarna av beteendet och den ansvarigas förhållningssätt i nuvarande tid för att en grund skall kunna skapas för en gottgörelse, innefattande ett moraliskt fördömande och konsekvenserna av detta. Hur skulle man annars kunna bestämma möjligheten att moraliskt förebrå någon för ett beteende?

För det höga etiska anspråket på en verklig demokratisk förnyelse av universitetet, innefattande en pluralism, kan det inte vara

rätt med olycksdigra schablonmässiga fördomanden, antaganden, bristande kännedom eller ignorans inför det mångbottnade och differentierade beteendehodden som utövade funktioner inom SED, ett beteende som inte a priori är möjligt att förebrå någon.

4. När en processordning under pågående process ändras, som i mitt fall, skall processen upprepas efter den ändrade ordningen. Detta har inte skett, fastän ändringen av processordningen för universitetets HK innehåller en för mig ofördelaktig kvalificering av medlemskapet i en distriktsledning av SED som "svårt felbeteende". HK har själv stiftat sin processordning. Ändringen skedde dock ej genom den hederskommission som antog den, utan av "koordineringssamtalen för förbundslandet Mecklenburg/Vorpommerns hederskommissioner för universitetet och högskolorna". (Jfr: Universitätszeitung nr. 14 och 18 för 1991.)

Närprocesserna inför HK inleddes gällde dess beslut som förvaltningsbeslut och i överensstämmelse med den gällande processordningen försågs de med upplysningar om rättsmedlen. Under denna process började också min process. Senare meddelades via Universitetstidningen nr 18/1991 att beslut av HK ändock inte skulle vara förvaltningsbeslut och att beskrivningen på rättsliga grunder, vilka inte rörde sakfel i beslutsakten, inte skulle kunna inlämnas till HK. I denna mening ändrades processordningen under pågående process genom koordineringssamtalen.

Då enligt art. 1, § 3, punkt 4 i förening med § 4, punkt 2 av HFL, en rekommendation från HK har omedelbara rättsverknningar för den enskilde och i så måtto inte

har karaktär av rekommendation eller utlåtande, har den enligt sitt väsen verkan av ett förvaltningsbeslut. Därför är försök att inskränka provningsrättigheter för den enskilde inte tillåtligt. Till och med i tvivels-

mål, skulle man ha att förfara till fördel för den enskilde och dennes vidare möjligheter att söka rättslig prövning vid domstol.

Prof. Dr. Edeltraut Felfe ”

Lindahl

Nio kliv Sveriges historia genom

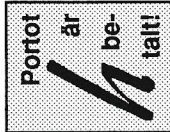
Jan Lindahls debutbok tar oss med till avgörande vändpunkter i vår historia

VARJE SÅLD BOK – 30 KR TILL FoN

Jag beställer ex av "Nio kliv..." till förmånspriset 189 kr, varav 30 kr går som stöd till FoN. Ca pris 215 kr. Inb. 188 sid. Porto (14:-) tillkommer vid be-ställning på denna talong – klipp ur eller kopiera.

– FÖRR OCH NU-skribenter publicerar sig –
Enklare och billigare: Betala 189:- direkt till postgiro nr 75 76 59-8 eller bankgiro 5686-4291, Högglunds förlag. Vi bjuder då på portot. OBS! Då skall denna talong inte skickas in. Ange titel + FoN 4/92. Skriv tydligt!

Namn _____
Adress _____
Postadress _____ FÖRR och NU 4/92

HÖGGLUNDS FÖRLAG

SVARSPOST
Kundnummer 110 381 700

110 02 Stockholm

Konstnären Bertil Holm

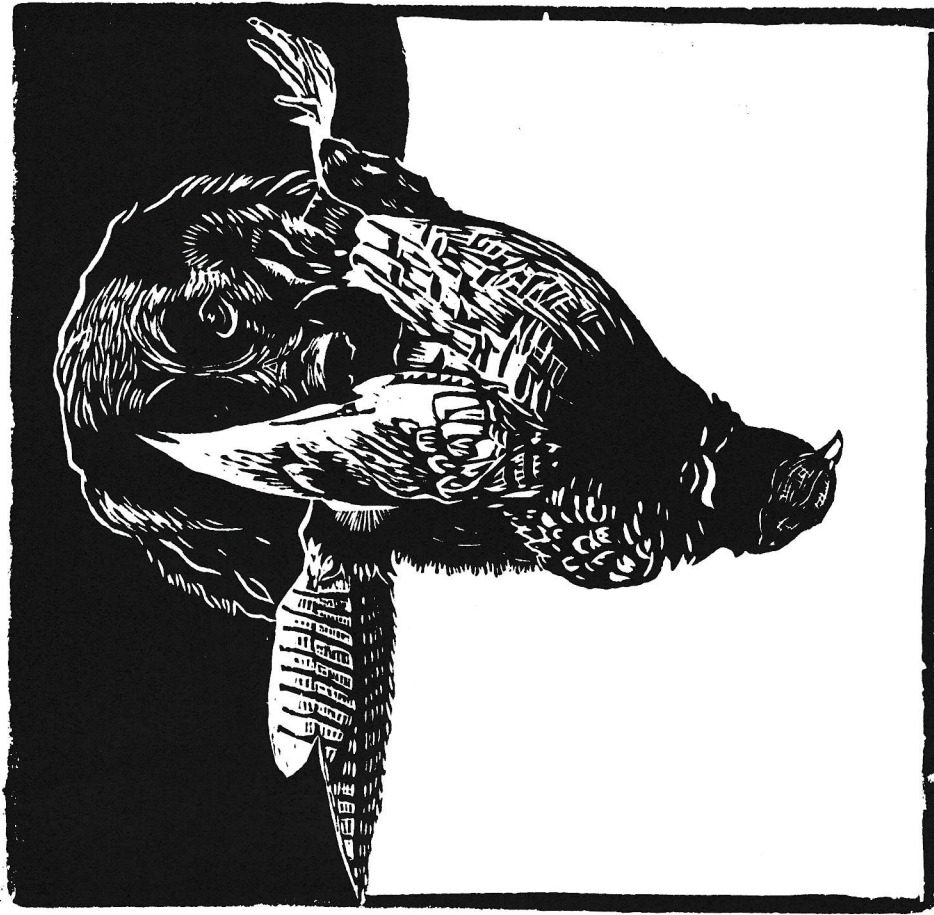

Knipmorgon.

"Sjöfågeln. Ta t.ex. skracken. Det gäller inte bara att skjuta ner den utan man ska kunna ta hand om och dessutom, inte minst viktigt, tillaga den."

Bertil Holm, född 1951, är smålänning och lite av en levnadskonstnär. Han hämtar motiven i sin omedelbara närhet. Varför gå över ån efter vatten? Förmågan att hitta motiv, dramatisera dem och i bästa mening åstadkomma en berättelse, är en av hans förtjänster som konstnär. Han skildrar gärna människor i arbete. Humorn måste vara med säger Bertil och pekar på ett visst släktskap med konstnärer som Axel Pettersson (Döderhultarn) och Albert Engström. Holms jaktmarker och fiskevatten är i dubbel bemärkelse belägna i omgivningarna runt Påskallavik vid Kalmarsund, där han också är bosatt. Förr och Nu har här något att presentera ett antal träsnitt av denne egensinnige konstnär som säger att "Nordan är kall från vilket håll han än kommer".

Hans Eliasson

Acke, 1992

Fiskgjuse, 1991

Blå jungfrun III, 1992

Blå jungfrun II, 1992

Grislaktén I, 1991

Grislaktén II, 1991

Blå jungfrun I, 1992

Utan titel, 1991

Fåglarna

Av Jan Myrdal

Faxe, 1991

Sommaren är förbi. Det är redan en bit in i detta nittital. År åter i Nice för en ny arbetsperiod. Den råa höstluften kylar i ryggraden. När jag lyfter blicken ser jag att det börjat mörkna över havet. Hela dagen har jag suttit vid skrivbordet. Ordbehandlaren har jag med mig; den rymms i axelväskan. På tangentbordet har jag sökt formulera det som bör skrivas nu när det åter—för vilken gång?—är sent i Europa. Men orden vill inte. De sitter på tvären. Sitter som onda klumpar av motvilja i halsen. Den här tiden borde inte fått finnas. Det var just denna kris, dessa krig, dessa folkhat vi en gång gjorde upp med när morgondagarna sjöng.

Regnet har upphört. När jag åter går ut på balkongen drar det mot kväll. Här på sjunde våningen just där Avenue de la Californie skall gå samman med Promenade des Anglais ser jag över den låga husraden framför mig rakt ut över stranden. Den ligger nästan öde. Inte ens boulespelarna syns till. Nere på avenyn tätnar kvällstrafiken. Det är höst och blåst genom platanerna. Flickan som står under dem vid möbelaaffären, hon med de höga svarta

läderstövlar, den kortkorta läderkjolen och de stora gulakedjorna omedelbar fryser, hon skjuter upp axlarna och huttrar ser jag. Hon kom tidigt i dag. Redan vid tretiden stod hon där. Då regnade det och hon hade paraplyet uppspänt. Hon fick ett par kunder under eftermiddagen såg jag när jag reste mig från skrivbordet och hämtade luft. Det dröp från markisen och drev slöjor av regn över bukten. Men nu är det ingen bil som stannar för henne. Från bageriet kommer man ut med en sandwich åt henne. Hon tuggar under det hon spanar efter kunder. Inte heller mulattiskan som står högre upp eller blondinen som har platsen utanför parkeringen får någon kund. Det är dåliga tider och fler horor än förr om åren har getts stationer här längs utfarten.

Det har regnat mycket dessa veckor. Havet utanför promenaden färgas gult av lera där dagvattenledningarna mynnar. Uppe på sluttningarna har murar rasat samman och vägar blockerats. Man har byggt för tungt. Leran har börjat röra sig. Avrinningen är blockerad. Det var över-svämningar i kvarteret i går igen stod i Nice. Matin i morse. Affären hade fått lagren

förstörda. Köpmannaföreningen vid Californie hade möte. Man hotade att spärra avenyn; hindra alla bussar; stoppa trafiken till flygfältet om inte staden nu gör något åt de återkommande översvämningarna.

Flickan med läderstövlar har fått en kund. En Volvo minisann. Han har rullat ner sidorutan. Hon lutar sig fram och resonerar. Men de kommer inte överens. Priset är fel eller tjänsten; en hon inte ställer upp på. Volvon kör vidare och hon ser än mer frusen ut. Jag skäms. Synden är så erbarmligt fattig och frusen. Nu som förr och nu som förr görs konst och romantik av eländet. Det börjar skymma. Jag väntar på fåglarna. Jag såg dem komma i förrgår när vi kommit hit. Vi har varit på väg ner genom Frankrike snart tre veckor denna gång. I tjugio år och mer har Gun hållit på med att dokumentera romansk skulptur. Fortfarande rör vi oss mellan kyrkor från elva-hundratalet. Denna formvärld är viktig för oss. Det säger mycket om vår tid att elva-hundratalets former blivit alltmer synliga nu mot slutet av detta århundrade. I varje fall menar vi att det är en viktig uppgift just här och nu i denna tid att visa på vad som blivit synligt. Kanske är det också verkligen meningsfullt.

Det är kyligt här ute på balkongen. Fåglarna dröjer. Men de skall komma i skymningen nu dessa veckor. Flickan i läder hare fått napp igen. Hon kliver in i en liten och gammal Renault 4L. Också mulattskan är borta, ser jag. Blondinen står dock kvar. Så kommer fåglarna. Först några förflygare. De stryker över husen och träden. Sedan kommer tätande skaror. De sveper förbi, de blir allt fler. Några landar på träden. De lyfter igen. Nu är rymden full av fåglar. Så störtar svärm efter svärm ner mot träden. De fyller träden. Grenarna böjer

sig. De talar med varandra.

Det är svårt att urskilja dem tydligt i mörkningen. Men de ser ut som lärkor av något slag. Tusentals lärkor som samlas i dessa träd. De sitter som druvklasar på grenarna. Också för fyra år sedan och för tio år sedan såg jag dem samlas här. De talar hela tiden. De flyttar kring. Rör sig från gren till gren. Ibland lyfter en liten svärm för att sedan söka plats i ett annat träd. Hela tiden för de ett larmande samtal med varandra.

Det har blivit mörkt. Jag fryser. flickan i svarta stövlar är på plats igen. I går hämtades hon vid den här tiden. Men i dag tycks hon behöva ragga ytterligare kunder. Det är inte synd om människorna; det är vårt fel att livet är sådant. Fåglarna börjar tystna. De finns där i träden men det är knappt jag kan se dem längre. Jag går in.

Nyheterna på TV visar vidriga bilder från Sarajevo. Det var en min ungdoms städer. Där har jag inte varit på fyrtio fem år. Jag träffade en läkare på tåget från Sarajevo till Beograd den gången. Han var serb och liberal, sade han, kommunister tyckte han inte om. Men han menade att det i alla fall fanns en god sak med Tito. Han hade sett till att kroater och serber inte fortsatte att slå ihjäl varandra. Nu rider åter döden över Bosnien; där pågår etnisk rensning.

Jag tar fram en flaska och öppnar den till maten. På vägen ner hade vi passerat Beaune. Därutän för hade jag köpt en låda Aloxe-Corton 1987. Ett vin som är färdigt att dricka nu. Vinet är gott även om sådana som dricker etikett skulle säga att det året inte var ett stort vinår. Vi talar om fåglarna. Något slags lärkor är det.

Häruppe på sjunde våningen sitter jag någorlunda förskonad från det jag ser på gatan och det som pågår i den värld TV

speglar. Man kan då fråga med vilken rätt jag ser på lärkorna och till maten väljer ett vin jag finner gott. Att elvahundratalets formvärld har något att säga oss som bör lyftas fram, det tror jag är sant. Men det blir inget svar på en fråga lika aktuell och lika omöjlig då som nu. Jag vet inte ens om detta arbete är rätt användning av den korta

arbetstid som återstår. Och de rätta orden vill inte.

Jag vaknar före gryningen. Går ut på balkongen just som fåglarna lyfter. Plötsligt fyller de hela den mörka morgonhimlen. Så formerar svärmarna sig. Styr längs kusten mot sydväst, mot Gibraltar.

Skandinavisk kulturgärning i

Frankrike

Av Elisabeth Tegelberg

Elisabeth Tegelberg är verksam vid Institutet för romanska studier vid Göteborgs universitet. I sin forskargärning har hon kommit i kontakt med en eldsjäl av ovanligt slag. Det handlar om den franske förläggaren och cineasten Denis Ballu, som oegennyttigt satsar av begränsade resurser för att publicera skandinavisk litteratur i fransk översättning.

I staden Nantes på Frankrikes västkust bor och verkar Denis Ballu, en man med ett passionerat intresse för skandinavisk litteratur och kultur. Detta intresse har inspirerat honom att skapa ett förlag med specialinriktning på skandinavisk litteratur och att ge ut en årstidskrift med statistik och artiklar som behandlar litteratur och film från de nordiska länderna.

Denis Ballu har ingen anknytning till den akademiska världen. Han passion, för det är nog den mest adekvata termen i sammanhanget, för olika kulturyttringar från Norden väcktes bl.a. av de filmer han såg i slutet av 60-talet och han finner bildspråket och naturskildringarna i den

Ballus litterära preferenser inom skandinavisk litteratur, men han är i motsats till många av sina förläggarkollegor inte helt beroende av lektörens råd och förslag utan kan själv tack vare sin överblick göra väl motiverade val. Han har också haft förmånen att ha tillgång till skickliga och erfarna översättare.

Denis Ballu har även andra strängar på sin lyra. Hans lust för att sammanställa och systematisera data har resulterat i tidskriften *L'Année Scandinave* med undertiteln *Littérature & cinéma*, som hittills utkommit med två nummer avseende 1989 respektive 1990 (ett tredje nummer avseende 1991 beräknas utkomma inom kort). Det är en påkostad publikation (utgiven på *L'Élan*) som innehåller ca 100 sidor per nummer och med ett rikt bildmaterial. Avsikten är att tidskriften skall fortsätta att utges med ett nummer om året och att den skall ge en heltäckande bild av den skandinaviska litteratur som utgivits i Frankrike och skandinaviska filmer som visats i Frankrike under det gångna året. De statistiska uppgifterna om verk, författare, översättare, förlag, filmer och regissörer kompletteras med artiklar, recensioner och intervjuer. Denis Ballu svarar själv för huvuddelen av materialet i *L'Année Scandinave*. Denna tidskrift är inte bara en guldgruva för litteratur- och bildintresserade fransmän utan har också sitt givna värde för bibliotekarier och forskare.

L'Année Scandinave inleds med en årskrönika. Där kommenteras olika studier ägnade skandinavisk litteratur som har gjorts i Frankrike under det år numret avser. I det nummer som behandlar 1989 innehåller krönikan kortare recensioner av ett antal biografier och självbiografier, t.ex. Bengt Danielssons biografi över Gauguin

och Jan Myrdals självbiografiska verk *Un autre monde (En annan värld)*. I samma krönika kommenteras årets utgivning av skandinavisk litteratur för land. Sverige är det nordiska land som har flest verk utgivna på franska 1989; inte minst den svenska litteraturen för barn och ungdom har fått ett uppsving detta år, bl.a. genom att författare som Barbro Lindgren och Gunilla Hansson har fått verk översatta till franska.

I krönikan i det nummer som behandlar 1990 görs en utförlig genomgång av ett stort antal aktuella författare liksom de utgivna verkens teman och innehåll. Intressant ur svensk synpunkt är att många moderna, produktiva författare som Torgny Lindgren, Kjell Espmark och Theodor Kallifatides har översatts till franska under 1990. Även detta år dominerar utgivningen av litteratur från Sverige i förhållande till de övriga nordiska länderna, om än i något mindre grad.

Denis Ballu förser tidskriftens läsare med en omfattande statistik när det gäller utgivningen av nordisk litteratur på franska. Han presenterar tablåer för det totala antalet verk per land, antalet verk för vuxna, antalet verk för barn och ungdom, antalet nyutgåvor, procentuell fördelning mellan olika skönlitterära genrer, etc.

Denis Ballu kommenterar också de statistiska uppgifterna. Vi får veta att många skandinaviska författare översatts till franska för första gången under loppet av 1989 och 1990, bl.a. Marianne Jeffmar, Mats Wägens och Jan Guillou, men att förlagen också visat trohet mot "les locomotives" Henrik Ibsen, Knut Hamsun, H. C. Andersen, Karen Blixen, Selma Lagerlöf och August Strindberg.

Statistiken innefattar även listor över

författarna, översättarna och förlagen med faktauppgifter om verken ur olika perspektiv. Dessa uppställningar är utmärkta bibliografiska orienteringsinstrument och man kan snabbt och effektivt skaffa sig information med olika utgångspunkter.

De nordiska filmer som visats i Frankrike under det aktuella året består av minutiös genomgång och utförliga artiklar ägnas regissörerna. Även rollister och andra data i anslutning till filmerna finns angivna. I den mån filmerna har uppmärksammats i fransk press får vi också ta del av recensionerna. I genomsnitt rör det sig om fem nordiska filmer per år som når en större fransk publik.

När det gäller film tillhandahåller *L'Année Scandinave* också innehållsrika rapporter från den årliga nordiska filmfestivalen i Rouen och en förteckning över alla de filmer (det brukar röra sig om ett 50-tal) som visats i samband med festivalen. Denna nordiska kulturmanifestation har knappast rönt någon större uppmärksamhet i Sverige.

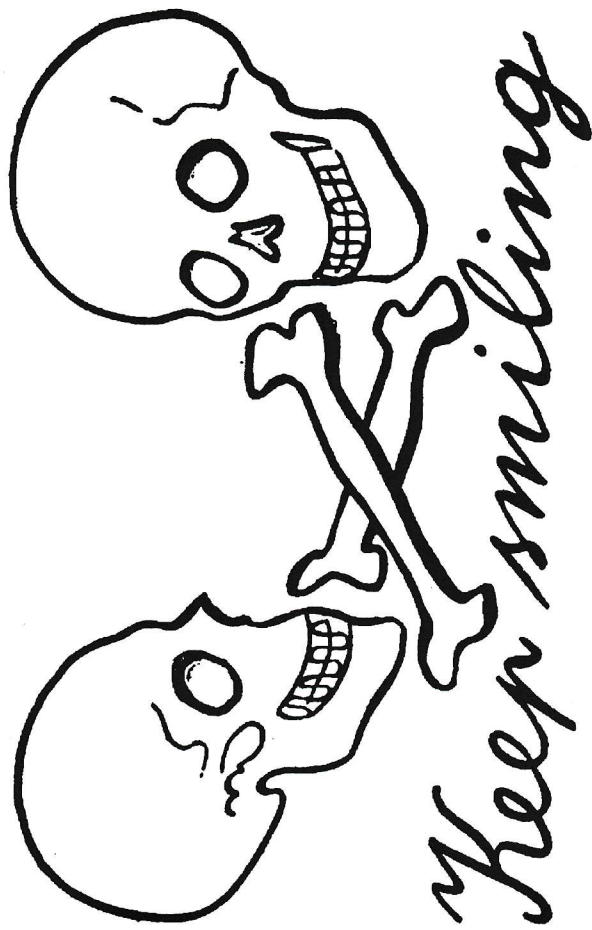
L'Année Scandinave avslutas med en lång intervju, gjord av Denis Ballu själv, med en översättare. I det nummer som avser 1989 är det professorn i skandinaviska språk vid universitetet i Caen, **Philippe Bouquet**, som ger sina synpunkter på översättarrollen, över sina skandinaviska favoritförfattare, över-

sättandets problem och på franska medias mottagande av litteratur från de nordiska länderna. Philippe Bouquet, liksom översättarkollegan **Gerd de Mautort** som intervjuas i det nummer som avser 1990, har gjort översättningar från flera skandinaviska språk till franska, men han har efter hand valt att specialisera sig på översättningar från svenska. Det är inte minst intressant att ta del av Philippe Bouquets erfarenheter ifråga om de svårigheter som är förknippade med att översätta skönlitterära verk av författare som **Josef Kjellgren** och **Ivar Lo-Johansson**, författare som ligger honom varmt om hjärtat. Philippe Bouquet har ju för övrigt gjort en banbrytande insats som introduktör av svensk proletärlitteratur i Frankrike.

Denis Ballus uttalade ambition är att bidra till att öka fransmännens kunskaper om nordiska författare som förtjänar att bli lästa av en större publik och han besjålas av en önskan att fler skall få dela de starka upplevelser den skandinaviska litteraturen har givit honom.

Denis Ballu gör enligt min mening en ovärderlig insats för nordisk litteratur i Frankrike, en insats som borde uppmärksammas efter förtjänst. Detta är desto mer angeläget som han inte tillhör det intellektuella etablissemanget och därför har svårare att göra sin stämma hörd. ■

Prenumerera på
FÖRROCHNU
 180:- Postgiro 35 60 72-9

FÖR TRE ÅR SEDAN besökte jag Prag. Jag var där för att undersöka möjligheterna att visa mina reliefer om Herr K. I antikvariaten sökte jag bilder och böcker om politisk konst. Det roliga med att söka lite planlöst, vilket det för det mesta blir då jag inte är någon samlare, men väl samlar, är att det alltid blir verkliga fynd. I London har jag hittat både Rowlandsons och Gillrays mest betydande bilder utan att jag närmare kände deras arbeten och även om jag inte kan köpa allt jag ser, hamnar det mesta i minnesarkivet och kommer till användning i mitt eget arbete.

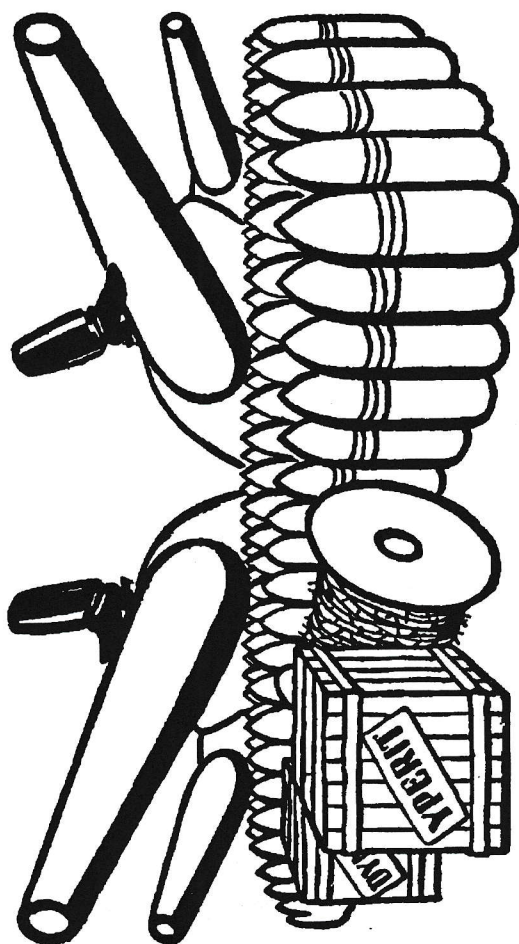
I Prag blev jag bekant med Josef Capeks satiriska bilder genom en bok jag fann. När jag nu bläddrar i den ser jag hur påverkad av Capek jag var när jag gjorde min "Bagdadsvit" och omslaget till Myrdals tyslandsbok.

Josef Capek föddes 1887. Flyttade till Prag där han arbetade som konstnär och författare. Tillsammans med brodern Karel Capek (känd bl a för *Salamanderkriget*) skrev han flera pjäser.

1939 greps han av tyskarna och sattes i koncentrationsläger. Han överlevde nästan sex år, men dog i krigets slutskede någonstans i Tyskland, alltför i fångenskap.

Bilderna i presentationen är utförda 1938. Boken jag fann, utkom 1949.

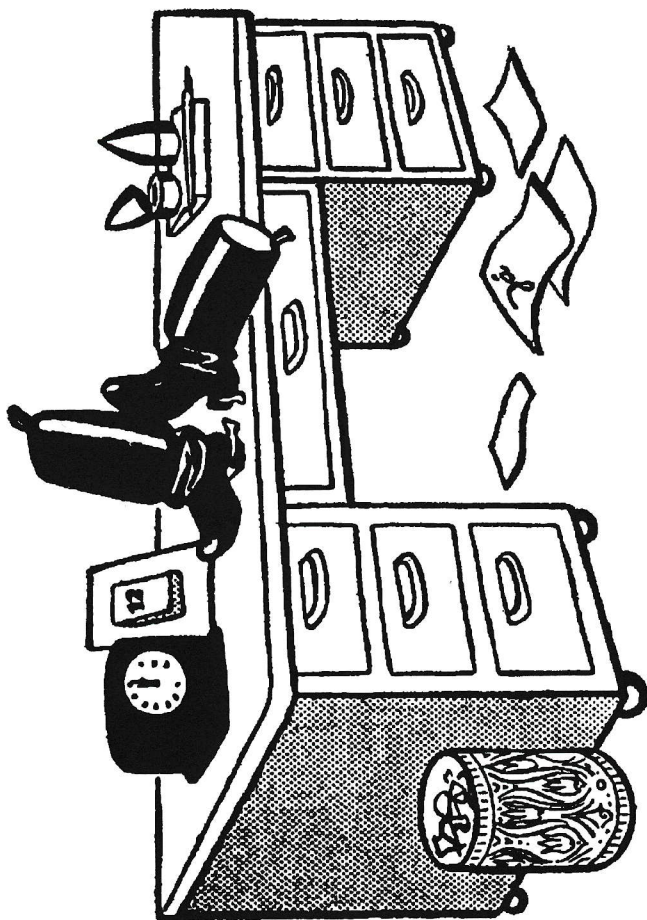
Torsten Jurell

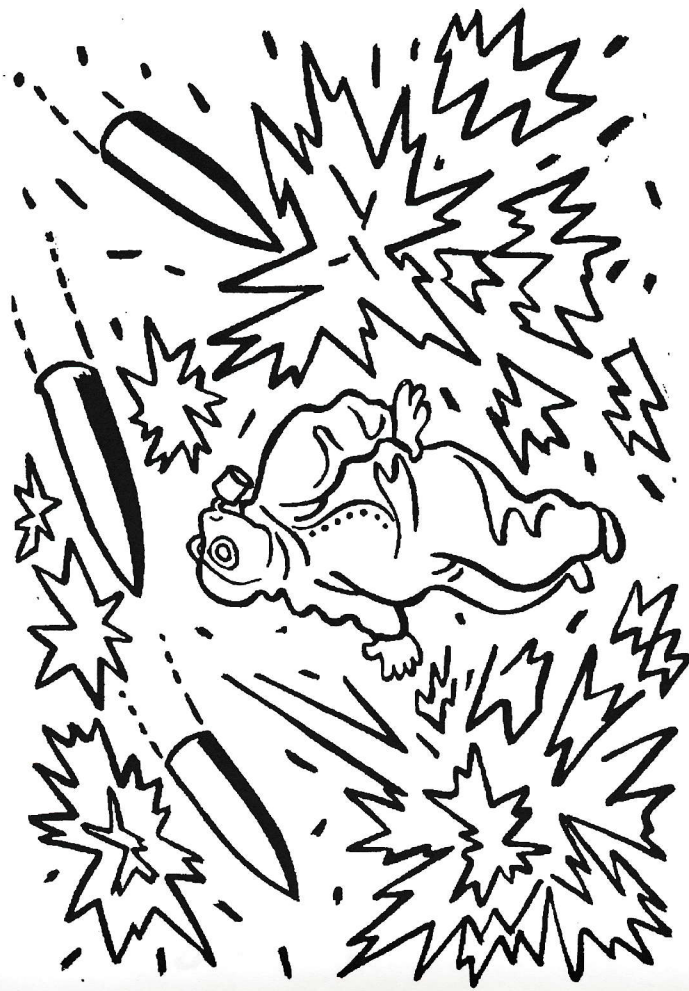
De är instrument för lag och ordning

De föddes - liksom mycket annat - ur kaos

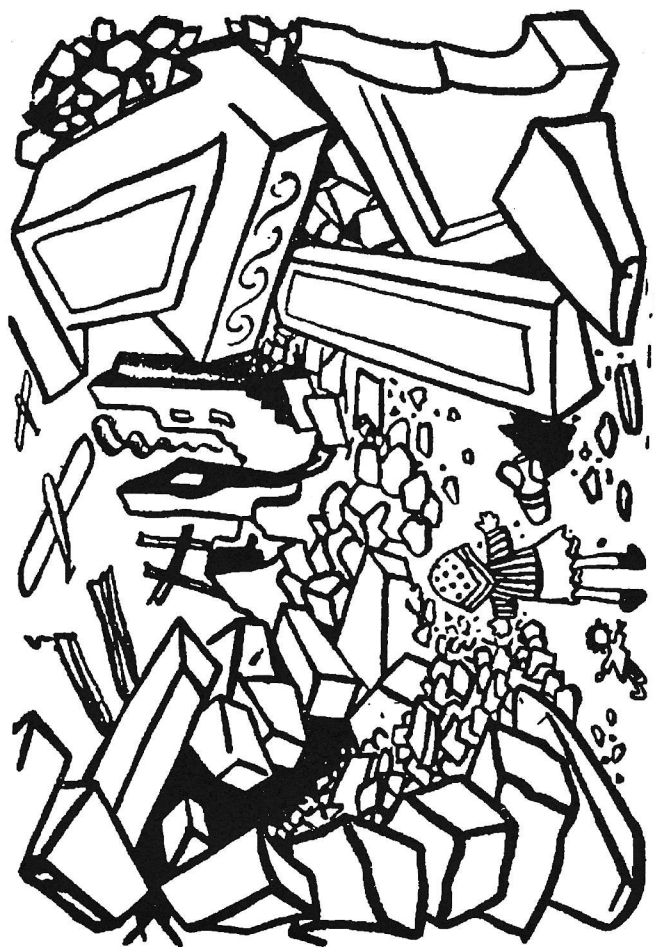
Vid skrivbordet

"Jag har då tur! Jag sätter på mig en gasmask och de börjar bomba"

"Så värdefullt! Jag bombades redan i bitar när jag levde!"

SPANSK HISTORIA
"Mamma! Mamma...!"

Huliganerna in på skinnen

VÅRA LYCKLIGA FÖRFÄDER

"Giftgas - haha - den nyheten berör inte oss"

Nu är fotbolls EM över, och det som först såg ut att bli den svenska modellens seger över barbariet, dvs det godanydemokratiska öltältet med socialt ansvar mot ondskans asociala ligism, blev i stället något av den svenska modellens kaputt. De engelska fotbollssupporterna levde väl upp till sitt rykte. Den justa svenska snällheten biter inte tag liksom i hjärteroten.

Inte vet jag om ansvariga politiker, polisliära chefer, idrottsdignitärer i fotbolls förbundet och UEFA har läst **Bill Bufords** bok *Bland huliganerna*. Visserligen skulle Bufords bok inte hjälpt rikspolischefen **Björn Eriksson** eller arrangörerna att lägga upp en hållbar strategi för att bemöta attackerna från tusentals engelsmän försatta i adrenalinupphetsning och med blodvittring.

Men de skulle i bästa fall ha lärt sig förstå varför det inte går att bekämpa det här fenomenet på ett vanligt ordningspolisliärt

sätt. Bill Buford har använt sig av ett icke sedvanligt vetenskapligt sätt att skaffa sig information och kunskap. Han har varit deltagande på samma, som en del skulle säga, omoraliska sätt som de forskare som ville undersöka praktiserandet av säker sex på porrfilmklubbar i Stockholm. Buford har, i likhet med sexforskarna, själv deltagit aktivt i de händelser han vill undersöka och skildra.

Buford, som är amerikan, kom till Storbritannien i slutet av 70-talet för att studera i Cambridge. Han blev kvar och gjorde sig så småningom känd som redaktör för den ansedda litteraturtidskriften *Granta*. För amerikanen Buford blev den säregna brittiska fotbollskulturen, som bröt ut på lördagseftermiddagarna ett tillräckligt apart fenomen för att locka till efterforskning. För den intellektuelle Buford var fotbollshuliganismen ett utmanande och oprövat fält inom den vildvuxna populärkulturen,

vilken uppenbarligen har attraherat alltför intellektuella under 80-talet.

Bufords metod som medlevande i hulinismen ger honom fördelar. Han lyckas gradvis tränga in i fenomenet så djupt att han också kan känna hur de mekanismer verkar som får människor att under vissa betingelser utföra handlingar som vi vanliga tror omöjliga.

Under ett antal år med början 1982 berättar Bill Buford en mängd vanliga ligamatcher, men också mer spektakulära hulanorgier som cupsemifinalen i Turin i Italien mellan Manchester United och Juventus. De olika kapitlen i boken som alla fokuserar någon konkret fotbollshändelse bildar också utgångspunkten för att skildra olika aspekter av hulanismfenomenet. Det gör att boken är full av yttre spänningsskapande händelser och intressanta analyser i god förenig.

Sammantaget är Bill Bufords dokumentation förmodligen den bästa som går att komma över. Den säger mycket mer än alla tidningsklipp.

Det är en svart krönika över vad man kan tycka ett marginellt fenomen i det moderna samhället men ändå ett fenomen, därrelativt vanliga människor kläds av sin normala mänsklighet och, efter en mycket speciell process, en såregen kombination av massans psykologi och inre individuella mekanismers gradvisa nedbrytning görs i stånd att döda för döandets egen skull.

Samma kick som lustmördaren upplever några korta ögonblick när han utsläcker ett liv under sexuella vibrationer, samma kick upplever fotbollsligan när han oupphörligt sparkar en liggande blodande människa i huvudet och stegar sin lustkänsla inför det krasande ljudet som uppstår vid varje

spark eller när han hör ljudet av krossat glas eller ser skräcken i de attackerade, flyende människornas ögon. Fotbollsbyråkrater och politiker, menar Buford, begriper inte vilka krafter som fotbollen sätter i rörelse. Normalt drivs människortill sådana här beteenden när de närs av ideologisk stimulans. Nazisternas kristallnatt och andra pogromer mot judar skulle t.ex. vara jämförbara. Men här uppträder för första gången ett fenomen där fotbollsarenan i sig skapar den massugerande förutsättningen. Alkoholen är det nödvändiga bränslet och massmedia den efterlängade belöningen.

Därefter utlöses det blinda våldet. Visserligen rekryterar National Front, det brittiska fascistpartiet, anhängare på fotbollsläktarna och en hel del av deras folk deltar aktivt i hulanismen.

Men den fascistiska kopplingen är marginell, liksom den thatcherska arbetslöshetspolitiken i 80-talets Storbritannien.

Däremot pekar Buford på en del inhemska brittiska traditioner som kan ge vissa delförklaringar varför fenomenet började i Storbritannien och tycks bita sig kvar där. Det finns nämligen historiska traditioner. Det har alltid varit mycket våld i den engelska arbetarklassen.

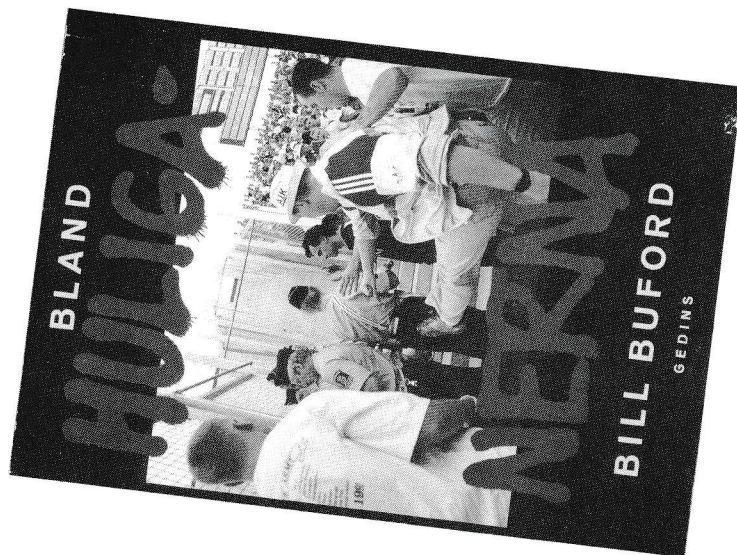
Helt klart är däremot att det finns en koppling mellan kriminalitet och hulanismen. Många av dem som deltar aktivt och ännu mer de som leder och organiserar våldssorgerna är kriminella också utanför sin fotbollsligastad.

Bill Bufords bok väcker riktigt ruggiga reflexioner om vår egen tid. Går vi mot ett samhälle där fascism utan fascism så att säga kan göra sig bred och bli ett slags otäck cancersvulst vars sjuka vävnad be-

media som slutgiltigt ger den narcissistiska bekräftelsen. Det är kanske här lösningen till hela fenomenet finns. Det handlar inte egentligen om fotboll, om ordning, om övervakning av en pöbel, om alkohol. Det handlar om att hindra att kicken utlöses. Men vem gör det och hur?

Massmedierna, menar Buford, spelar en avgörande roll för att skapa detta säregna fenomen. En fotbollshuligan avskyr journalister men älskar att lysa i media. Det är

Carl-Eric Johansson

Bill Buford. Bland huliganerna. Övers. Johan Günther. 306 s. Gedins 1992. Pris ca 272:-
ISBN 91-7964-110-5

Sublimt och skamlöst

flyhänthet (ibland ett problem, dock ej här) och sätt att destillera fram essenser.

"Att leva på gehör" heter essän, av intresse för våra läsare; i nr 2/92 anmälades *Rameaus brorson* (Tiden) på ett utmärkt sätt av Crister Enander.

Det är intressant att se Ekerwald kretsa kring sitt tema genom att diskutera Diderots ambivalenta hållning inför Rameaus icke-vetandets filosofi (jämför Rousseau!) och de vändor som vidlåder **Goethe** och den välanständige **Schiller** när de erhåller läsexemplaren.

Brorsonen lever på gehör, tar sig fram på intet utan att förfalla till cynism och passivitet, möjligen en smula lastbarhet.

Ekerwald menar att Diderot i romanen kritiserar förnuftets möjligheter. Här finns risk för förenkling. Diderot är klar över förnuftets falska pretentioner — i mycket handlar det hos flera människor om makt, drift och begär — men också över vad som styr *tänkandet*: penningen, positionen, arrivismen. Men Ekerwald har rätt i att just bristen på gehör visar sig. Avslöjar:

Vi är alla födda med ett bestämt gehör. Vi märker avvikelser från den rena tonen. Det finns här inget utrymme för argument. Det är känslan för falskt och rent spel i tillvaron som ger utslag.

Och just Diderots sätt att med oförän-

Carl-Göran Ekerwalds nya essäsamling spänner över texter från den antik han så hemtamt kommunicerar med fram till **Wittgenstein**, **Hannah Arendt**, kritikern **George Steiner** och den österriske författaren **Thomas Bernhard**s sjukdomsfyllda liv. Dessutom föredrag för skolelever om etik samt dikter byggda på Ciceros ord ("Ciceros barn").

Inalles tretton essäer och en sludidikt med credot "Av egen lust".

Ekerwald blandar högt och lågt, sublimt och skamlöst (inledningssässan om Rembrandt) utifrån samlingens tema: att i texter och i tankar liv undersöka samstämmigheten mellan liv och dikt, att så att säga undersöka om författarna står för vad de säger eller om de skrymtar i sitt sanningssökande, sitt arv till Ciceros barn — till oss som lever på deras tankar och ord.

Nyckeltexten kanske är den om **Rousseau** — frihetlighetens filosof som Ekerwald oupphörligt återkommer till — och dennes sista åttio år, då han drar sig fram omutligt som kopist i ett slags shakertillvaro i harmoni och enkelhet. Jämför det med markisen av Ferney, **Voltaire**, som inte tålde höra Rousseaus namn. Ekerwald tar givetvis helt Rousseaus parti och skriver förförande vackert om den stillsamme filosofen på ett sätt som undviker diskussionen om Rousseaus tänkande. Läs därför gärna **Mathis Sylwans** utmärkta bok om Rousseaus tänkande *Despotism eller Demokrati* (Ordfront 1991) för fler fasetter.

Men Ekerwald skriver bra och utifrån en intuitiv, till synes obesvärad, förmåga att vandra ut och in i texter och filosofier och på ett kommunikativt sätt förmedla tankar och etiska idiom.

Essän om **Diderots** roman *Rameaus brorson* är ett bra exempel på Ekerwalds

derligt gott humör skildra detta är storheten i romanen. Sublimt och skamlöst.

Det tjänar inget till att vi förhåver oss, gör oss bättre än vi är.

Två av samlingens kortaste essäer demonstrerar genom huvudfigurerna detta med stor tydlighet: **Ludwig Wittgenstein** i "Anstöttheten" och **Mark Twain** i "En hemlös flodråtta".

Ekerwald skriver om Twains jordiska syn på sig själv och sitt skrivande apropå reseskildringen "Innocents abroad":

Det är en fruktansvärd satir riktad mot det moraliska och religiösa skrymteriet hos amerikansk medelklass. Om hans hantverksmässiga syn på författarskapet vittnar det brev han skrev till förläggaren: "Om ni tror att en sådan bok (resebrev) skulle passera så hav godheten meddela önskvärt omfång och allmän stil, när leverans skall ske, om den skall vara illustrerad eller inte och framförallt vilka de ekonomiska villkoren skulle vara, hur mycket jag skulle kunna tjäna på den. Sistnämnda omständighet har för mig en betydelse som nästan övergår min egen fattningsförmåga."

Trygve Lundh

Carl-Göran Ekerwald. Ciceros barn. Essäer. Raben & Sjögren 1992. 247 sid. Pris: ca 282:- ISBN 91-29-61619-0

En industrialists framtidsvisioner

Företagsledare, debattör, politiker, maktspelare, folklig pedagog och internationell visionär, allt i en och samma person. Så beskrivs **Pehr G Gyllenhammar** av journalisterna på Veckans affärer, Anders Palmgren och Christer Pettersson. De har fungerat som medförfattare till Gyllenhammars bok *Även med kånsla*. Den underdånighet och vördnad, som journalisterna i förordet betygar Volvo-chefen, är själva förutsättningen för bokens tillkomst. Det kritiska uppdraget faller därför uteslutande på läsaren.

Boken består av tre delar. Den första är en kronologisk och ganska stadig berättelse om Gyllenhammars väg från Skandia fram till äktenskapet med Renault och förmår inte väcka mitt intresse.

Del två är intressantare. Den beskriver hur Gyllenhammar skapar sitt internationella kontaktnät. 1971 inleder han vänskapen med bankmagnaten **David Rockefeller** och genom medlemskapet i Rockefellers *Chase Manhattan International Advisory Committee* knyter Gyllenhammar kontak-

ter med det transnationella kapitalets absoluta toppar. Med *Chase Manhattans* rådgivande kommitté som förebild skapar Gyllenhammar Volvo International Advisory Board och 1983 tar han, genom skapandet av European Round Table of Industrialists, sitt viktigaste initiativ på det internationella planet. Round Table är nämligen ett kampinriktat råd med syfte att genom lobbying stöpa om Europa. I denna direktörsklubb dras riktlinjerna upp för den inre marknad som nu håller på att förverkligas inom EG. Round Table har "inneburit en direktingång till EG-kommissionen och dess ordförande **Jacques Delors**", berättar Gyllenhammar.

I bokens tredje del lägger Gyllenhammar fram sin optimistiska framtidsvision. Gyllenhammar framstår här som både insiktsfull ideolog, långt från nyliberalismens enkelspåriga testuggande, och kallhamrad cyniker. Bara för att socialismen gjort bankrutt, är samhällsproblemen inte lösta, menar han. I varje civiliserat samhälle måste kapitalisten begränsas av lagar och regler.

Det yuppifierade 80-talet väcker Gyllenhammars vrede. Den bluffen går inte att köra en gång till. Nu stundar industribyggarnas tid, tror han. Här talar den humanistiske industrialisten. En fråga bara. Vart tog informations- och tjänstesamhället vägen? Vi har ju fått lära oss att industri-samhället skulle gravsättas på 90-talet. Denna ekvation går inte ihop. Efterhand förstår jag att Gyllenhammars optimism förutsätter ett krossande av den svenska modellen, vi måste göra upp med vår konfliktträdsla. Rehnbergskommissionen är det senaste tragiska exemplet på denna samförståndssanda. Här borde någon trätt fram och sagt ifrån, menar Gyllenhammar. Med en formulering värdig **Friedrich Engels** beskriver han hur den svenska modellen eroderar: "Inte genom insikt som leder till att folket driver på aktiv förändring. Istället utbreder sig en trötthet över dessa strukturer. De självdör".

Men när Gyllenhammar ritar upp den nya politiska karta, efter vilken vi andra har att orientera oss, återfaller han i den svenska sjuka han nysst ägnade flera sidor åt att kritisera. I stället för att klart och tydligt redovisa att det nu är kapitalets villkor han ställer, smyger det hela tiden in sig ett litet folkhemskt "vi" i framställningen. Det blir särskilt tydligt i det cyniska utrikespolitiska avsnittet. Utrikespolitiken måste stäl-

las i tjänst för Sverige och det svenska folket, slår han fast. Den nya politik som Gyllenhammar pläderar för bådär inte gott för länderna i tredje världen, världens fattiga majoritet. Den betyder nämligen att neutraliteten måste slängas på sophögen. Sverige måste underkasta sig USA:s och Västeuropas utrikespolitik. Ikonflikter som rör väsentliga värden för Sverige och de länder vi delar ideal med, måste vi hävda vår rätt, med vapen i hand om så behövs. Sveriges tveågsna agerande under Gulfkriget var beklämmande, anser han.

Invandrarpolitiken måste läggas om, anser Gyllenhammar. Han pläderar för de öppna dörrarnas politik och vill öppna gränserna för arbetskraftsinvandring och i princip stänga dem för "knepig" asylsökande, vilka bara skapar grogrund för Sjöboanda.

Gyllenhammar menar vidare att arbetet måste befrias från hämmande lagstiftning. Vi måste själva få bestämma hur mycket vi vill jobba. Att arbetstidslagstiftningens syfte är att försvara rovdrift på arbetskraften, faller honom inte in.

Under förutsättning att den politiska utvecklingen går i den riktning som Gyllenhammar hoppas, är han optimist.

Pehr G Gyllenhammar tror alltså på Sverige.

Bo Zackrisson

Pehr G Gyllenhammar. ÄVEN MED KÅNSLA. Berättat för Anders Palmgren och Christer Pettersson. 265 s. Bonniers 1991. Pris ca 280:- ISBN 91-34-51206-3

Gammelstads kyrkby — nu på Unescos Världsarvslista

Till 500-årsjubileet av återinvigningen av Nederluleå kyrka 1492 som ägde rum på årsdagen den 29 juni i år, publicerar bröderna **Olov** och **Folke Isaksson** en levande skildring av Gammelstads kyrkby, en unik kulturmiljö vid Lule älv som bevarats från medeltiden till våra dagar. I Norrland byggde de besuttna bönderna på grund av den stränga kyrkplikten och de långa avstånden egna övernattssstugor runt kyrkan för att använda vid stora kyrkliga högtider, dop, konfirmation, bröllop och begravningsar. Arbetsfolk och hjon saknade sådan etableringsrätt. Av de norrländska kyrkstäderna i exempelvis Gammelstad, Öjebyn, Skellefteå, Lövånger, Vilhelmina och Fatmornakke, har Gammelstad valts ut till en av åtta svenska platser på Unescos Världsarvslista som representant för en unik intakt kulturmiljö, vilket innebär att miljöns värde skall jämföras med pyramiderna i Gize, Kinesiska Muren eller Peterskyrkan i Rom. Nederluleå kyrka är den största medeltida byggnaden norr om Uppsala, belagd i källor från tidigt 1300-tal. Det är också den nordligast belägna kyrka som har kalkmålningar från **Albertus**

Pictors verkstad. Olov och Folke Isaksson växte upp i Gammelstad kyrkstad och deras bok präglas också av deras personliga vittnesbörd, ett kärleksfullt porträtt av en kulturmiljö, dess historia och dess människor förr och nu. De har också unika förutsättningar för sitt ämne, Folke Isaksson som diktare och resenär, Olov Isaksson som historiker och folklivsforskare, f.d. chef för Statens Historiska Museum. Där för har denna dokumentära och historiska skildring en vidd, ett djup och en poetisk dimension som saknas hos kulturdokumentationer i många fall. Man kan riktigt föreställa sig hur de två pojkar inpräntat miljön i alla sina sinnen under barndomen, sprungit in och ut i stugorna, gömt sig bakom knutarna, lyssnat till de äldres skrönor, böner och allvarsord, förstumats av kyrkans gyllene ljus och altarprydnad, gastkramats av vinterns köld och berusats av försommarens explosiva dofter. Ja, dem vill man lyssna på, ty de har sett allt både storögt och från ögonvrån! Med sig har de haft fotografen **Sören Hallgren** vars dokumentära fotografier rymmer alla dessa aspekter, vardagens poesi.

Olov Isaksson skriver om Norrbottens forntid, Nederluleås utveckling, handelsvägar, marknadplatsernas och kyrkbyns betydelse under medeltiden, på tvärs mot den sydsvenskt koloniala synen på Norrbotten. Banden till Uppsala har dock alltid varit starka, från 1300-talets träkapell till ärkebiskop **Jacob Ulfssons** stora satsning på kyrkan. Han redovisar myndigheternas och Norrbottensskildrarnas berättelser från **Olaus Magnus**, **Bureus**, **Linné** till vår tids **Ludvig Nordström**, samt den moderna forskningen om kyrkstädernas uppkomst. Men man saknar en jämförelse med de övriga norrländska kyrkstäderna och en motivering till Unescos val. Livet i kyrkstaden får sitt eget aktuella kapitel, de olika generationernas egna traditioner hålls fortfarande vid liv. Här bor ungdomarna under konfirmationen och för sig själva under vissa helger, som nyår, trettondag och pingst. På så sätt utvecklas en ansvärsfull frihet. Den äldre generationen bor för sig under andra högtider, påsk, midsommar och jul. Liksom många andra kyrkstäder har Gammelstad hotats av brandfaran, men till skillnad från Vilhelmina 1921 räddades de flesta husen i Gammelstad undan förödelse i branden 1940. Folke Isaksson lämnar flera personligt intensiva ögonblicksbilder från upplevelser i barndomen, både äldre texter och

nyskrivna. Dikterna "Bondkyrka" 1951, "I mormors hus" 1981, "Altarskåpet" 1985 och novellerna "I en periferi av världen", "Bilder från en liten ort" 1955 och "Ett märkligt mellanting" visar tydligt att Folke Isaksson är trogen sina äkta barndomsintressen, den avgörande källan till konstnärlig utveckling. På så sätt kan han dokumentera de livsvärden och aspekter som faller utanför eller emellan andra skriftliga dokumenten om livet i Gammelstad. Känslor, stämningar, naturintryck, dialoger, förväntningar och drömmar. Tillsammans har de åstadkommit en lättillgänglig skriftskrivna rättframhet och självklart. Det är befriande att läsa deras texter, ty de saknar helt underdånig jämförelse med andra platser, rikare eller "finare". Orden bärs av egen stolthet utan att vara förmer. Gammelstad kyrkby vilar i sig själv, sitt eget värde, bara genom att finnas till. Och nu skall även all världens blickar riktas mot denna ljusets plats i den mörka Nord.

Gammelstad-Kyrkby vid Lule älv är rikhaltigt illustrerad med historiskt material, fotodokument från 1800-tal och framåt vid sidan om Sören Hallgrens fotografier i färg och svartvitt. Boken är försedd med bildtexter och sammanfattning på engelska, vilket kompletterats med tysk och finsk översättning.

Anne Lidén

Olov och Folke Isaksson. GAMMELSTAD-KYRKBY VID LULE ÄLV. III. Foto Sören Hallgren. 210 s. Norrbottens museums årsbok 1992. Bonniers 1992. ISBN 91-0-055315-8.

(S)vära i kyrkan

En tunn men ändå tungt vägande bok. En socialdemokratisk "pamp" utsätts för kloka och inte alltför snälla frågor av en journalist. Rubrikerna är: Politiken (det socialdemokratiska nederlaget i höstas), Facket, Ekonomin och slutligen Kommunalpolitiken.

Frispråkighet är intervjuobjektet Göran Johansson känd för. Och det ryktet lever han upp till i det här samtalet. Kanske minst dock i den fjärde delen, där det mest handlar om att sjunga Göteborgs lov.

Mest intressant är boken alltså i de tre första delarna, där samma tema varierar: "vi" — alltså både partiet och facket — måste komma ur en dogmatism som har kostat mycket men kan kosta landet ännu mer i framtiden. Skälet till nederlaget -91 ser han mer i sättet att behandla problemen än i själva besluten. Beslutsfattarna har ofta glömt målet till förmån för medlen, helheten till förmån för detaljer och t.o.m. Europa till förmån för Vietnam eller Lati-

amerika. Göran Johansson går hårt fram mot myglare på alla fronter: om det så gäller vård- eller flyktningpolitik. Och han beklagar att partiet inte varit i stånd att tala till ungdomen och få fram en verklig fördelningspolitik, skattereformen till trots.

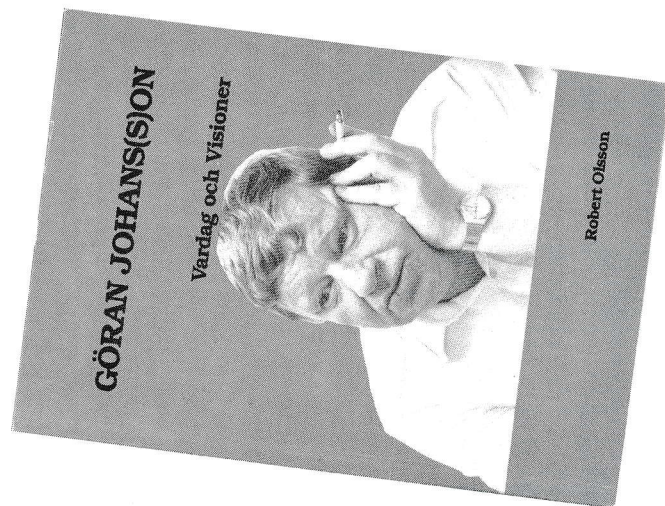
Samma förebråelser riktas mot facket: omodernt tänkande, stelnade begrepp om arbetarklassen och även om arbetet självt, ovilja att ompröva idéer och principer i ett samhälle som förändras allt snabbare, oförmåga att tänka prospektivt (var det inte **Folke Fridell** som ville framkalla en "framtidssyn"?). Johansson uttrycker det kort och gott på följande sätt: "Man kan inte backa med röven in i framtiden." Är det inte många som gör det ändå? Och är inte det förhatliga EG en chans för Sverige, då?

Ekonomiskt ser han räddningen i ett bättre samarbete mellan den offentliga sektorn och näringslivet. Det är ju vansinne att ett statsägt bolag inte får tjäna pengar, säger

han. Och han är beredd att släppa in viss konkurrens in i produktionen. Det viktiga, påpekar han, "är ju att vi står för själva produkten, inte produktionen." Och, lite provokativt, kommer nog en del att tycka: "Varför kan man inte äga ett bolag och samtidigt vara en god socialdemokrat?" Han går t.o.m. så långt som att säga att det inte var fel att förlora nu. Omprövningen kan ske omedelbart!

Många rättroende socialdemokrater

Philippe Bouquet

Göran Johansson. VARDAG OCH VISIONER (samtal med Robert Olsson). Tre Böcker 1991.
ISBN 91-7029-085-7

Att öppna Strindberg

På nyåret 1969 köpte jag boken i Dahlbergs bokhandel i Ömsköldsvik. Den kostade 13 kronor. Sedan sträckläste jag den oansenliga pocketvolymen; på rygg i pojkrumssängen avskärmade jag mig från föräldrars och syskons hurtiga höjt om stjärkande skidture ty detta var och är en av mitt livs stora läsupplevelser.

Det var ett urval Strindbergstexter: *Ordet i min makt*, med undertiteln "Läsebok för underklassen", sammanställd av **Jan Myrdal**. Den läseboken bokstavligen öppnade **Strindberg** för mig. Då var det slut med pliktläsningen (*Hemsöborna*, *Röda rummet* osv.) av nationallikt S-g! Vägen låg nu öppen mot sådant som *Svenska Folket*, *Bland franska bönder* och de Blå böckerna fram mot *Götiska rummen*, *Svarta fanor* och stridsskrifterna.

Den där överklassuppfattningen om Strindberg jag växte upp med, att han för

all del var Stormen mest Konstig och ingen "riktig Författare", sprack som troll i mor-gon-sol. Inte nog med att det var en stor friskhet och ett jävla drag i texterna, han såg på samhället underifrån med den "isgrå, misstrodda blicken hos en förlupen träl" som Heidenstam uttryckte saken. Det var starka saker för en 18-årig gymnasist! Han tvingades nämligen se efter och tänka själv. Fast den där biten om att "tankelagame äro stiftade däruppe" förstod jag inte förrän flera år senare — för det krävdes politisk praktik, på vänstra kanten.

Nu finns denna härliga bok i nyutgåva från förlaget Jaken, med nyskrivet efterord av Jan Myrdal. Ta chansen att öppna Strindberg och skamhället för en ny generation! Använd den i skolor och studiecirklar, sätt den i händerna på era tonåringar. Priset är därtill lågt: 55 kronor.

Hans M. Gabrielson

August Strindberg. ORDET I MIN MAKT. LÄSEBOK FÖR UNDERKLASSEN. Sammanställd av Jan Myrdal. Efterord: Jan Myrdal. Jaken 1992. 288 sid. Pris: ca 55:-
ISBN 91-971926-1-9

Lärt, lysande, men för vem?

Tomas Löfström har skrivit en bok full av lärda källhänvisningar och årtal. Och även om texten stundtals blir nästan besvärande tät, är boken inte ointressant. Boken är uppdelad på 25 kapitel grundade på tidigare skrivna artiklar och radioprogram. Bäst är i mitt tycke kapitel 12 "Skånska dragoner rida till bad" där **Tomas Löfström** berättar om bakgrunden till **Oscar Mathiesens** tavla med samma namn. I den berättelsen får källor och kunskap hjälpa till att utreda alla de läckra och pikanta detaljerna runt tavlans tillkomst. Kapitel fyra, "Det rena vardandets trasiga och extatiska glädje", utreder på ett lysande sätt beatniktidens tillblivelse, huvudpersoner och deras besvikelse inför vad de själva skapat. Kapitel "Exil" är också lysande. Funderingar kring en skrivelse om skåningar i Stockholm. Små pärlor om människors öden i storstadens mikrokosmos. Frågan måste dock fram: För vem är boken skriven? I sina, i mitt tycke, sämsta delar översvämmas boksidorna av litteraturhänvisningar, årtal och citat från andra skrifter och namn, namn, namn.

Vill **Tomas Löfström** framträda som läraren, vetenskapsmannen, övertygaren,

allvetaren eller sagoberättaren? Stilen svävar mellan vetenskaparens och berättarens, här måste författaren markera bättre själv. I sina bästa berättelser är han en skarpsynt och kunnig nedtecknare av vad som finns omkring honom, dock bygger han sagohus med andras tegelstenar. I kapitlet "Hotel Constantinopolis" där historien handlar om hans dotter och honom själv, blir den märkbart tunnare, byggd av en faders funderingar.

Hans berättarstil är nog att hänföra till den generation han växt upp i, där stilbildaren och idolen är den kunnige men arrogante **Jan Myrdal**, medan vi från fyrtiotalet minns den romantiske, stundtals fabulerande **Olle Strandberg**, den torrenasale **Sten Bergman**, **Bengt Danielsson**, **Elly Jannes** etc. etc. Därför känner jag inte igen mig i **Tomas Löfströms** reseberättelser. Jag väntar på äventyret, inte på kunskapen (det ena goda förtar inte det andra).

En bok att läsa långsamt då Du har gott om tid för eftertanke.

Anders Elvnäs

Thomas Löfström. HEMLIGHETEN I MARABAR. 246 sid. Wahlström & Widstrand 1992. Pris: ca 215:-
ISBN 91-46-16127-9

Utrotningshotad ras: Rasande reporter

Det berättas att en ung reporter i Bmo frågade Egon Erwin Kisch vad han skulle göra efter besöket i staden. Kisch svarade som den judiske resenären som gick till stationen och bad om en biljett för tio kronor.

”— Men vart skall ni resa? frågade biljettförsäljaren.

— Det spelar ingen roll. För mig finns det att göra överallt.”

Denna anspråkslösa och tämligen bekymmerslösa anekdot får väl karaktärisera den Pragfödde journalisten och sanningssökande debattören Egon Erwin Kisch. Få journalister har efterhärmat som Kisch, oftast utan framgång. Han intog flera reporterroller under sin karriär; lokalreportern, kampanjournalisten, teoretikern och den rasande reportern. Det sistnämnda epitetet kom från titeln på reportageboken ”Den rasande reportern” från 1924, vilken också givit upphov till namnet på denna antologi med Kischs texter. Stig Hansén och Clas Thor har letat bland 10 000 reportage och artiklar utifrån variationsrikedom och möjlighet att i reportagen studera olika grundelement i Kischs reportagetek-

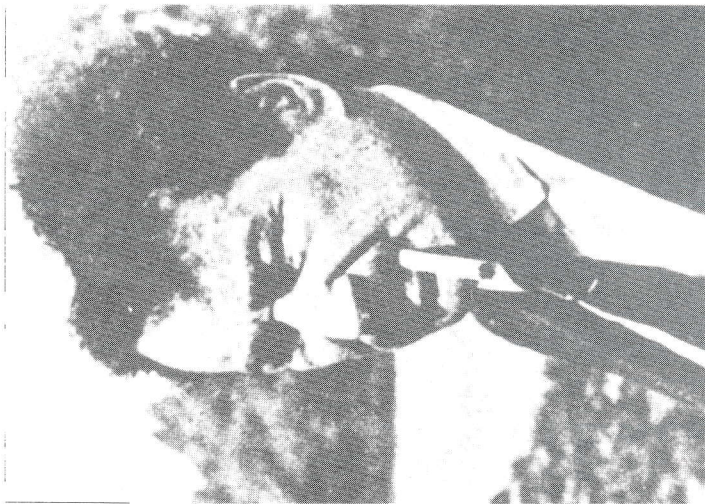
nik. Med anekdoten drog han in läsaren i texten. Den fungerade också som poäng vilken fick sätta punkt för en avdelning i texten. Anekdoten sammanfattade dessutom sin tid eller en människa i några precisa rader. Humorn var en oundgänglig ingrediens liksom sanningskravet. Det var en sportslig utmaning för honom att vara korrekt utan att för den skull vara fantasilös. Vad beträffar form- och stilvalet strävade Kisch alltid efter att reportagen skulle hänga ihop grafiskt och språkligt. Hans tydligt litterära inriktning på reportagen kunde liknas vid novellen. Det direkta deltagandet, det ingående porträtterandet av människor, detaljen och det lokala samt den historiska tillbakablicken var självklara element i hans publicistik. Få skribenter har lyckats ta vid Kischs traditioner vad beträffar kreativitet, självständighet, litterär kvalitet, stilistisk skarp syn och fan-

tasi. Egenskaper som inte på något sätt fick skymma kraven på sanning och relevans. Sällan kan man hitta en reporter med sådant socialt engagemang och rättvisepatos som hos Kisch. Han var dessutom inte rädd att handskas med nya ämnen och nya, okända,

geografiska områden. Bland kulier och barnarbetare i Shanghai, med utvandrare genom Frankrike, på teatern där Lincoln blev skjuten. på en begravning i Köpenhamn, berättelser om majsens betydelse i Mexiko. Ja, inget till synes ovidkommande ämne var främmande att behandla för Kisch. Kischs reportage, här exemplifierade mellan 1920 och fram till hans död 1948, är litterära klassiker och engagerande vittnesbörd som tyvärr kanske tillhör en svun-

nen tid. De flesta undersökande reportrar verkar ha fastnat i textfabrikerna (för att tala med Bengt Nerman) på redaktionerna, där okonventionellt språk, stilistisk briljans, personligt mod och djupanalys ofta saknas. Nyhetshetsen och snuttifieringen har alltmär tagit över framför de djuplodande reportagen på bekostnad av de skrivande mästarna, profilerna, som Egon Erwin Kisch.

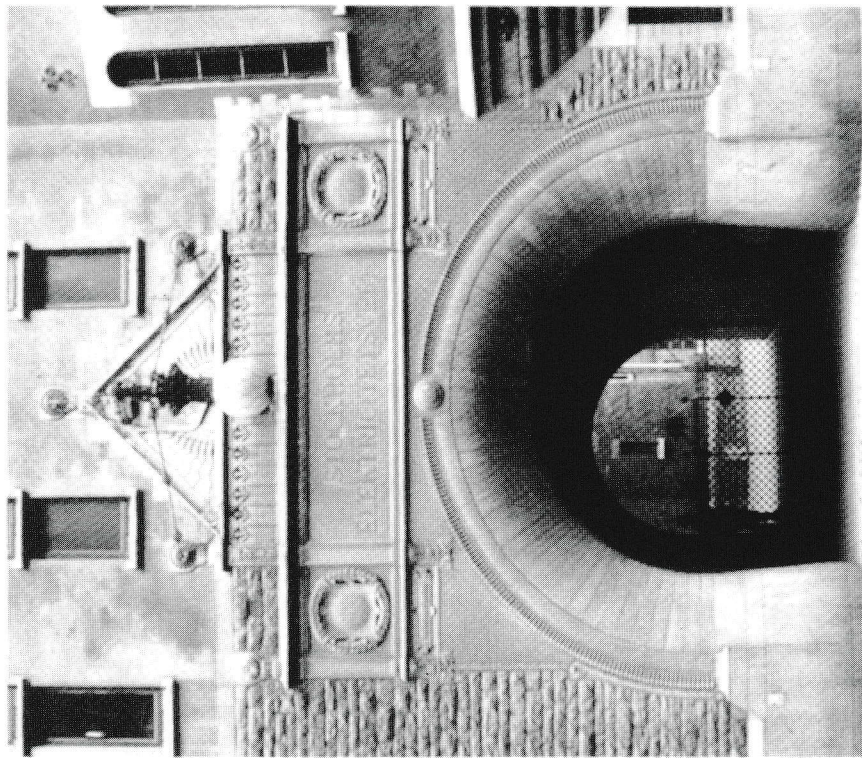
Henrik Johansson

Kisch som emigrant i Paris 1934

Egon Erwin Kisch: DEN RASANDE REPORTERN. Svensk översättning: Hans O. Sjöström. Ordfront 1992. 183 sid. Pris: ca 197:- ISBN 91-7324-415-5

En svensk byggnadskonstnär

Stockholms Elektricitetsverk. Byggnaden uppförd 1892 efter Ferdinand Bobers ritningar. Nu rivn. Foto: Stockholms Stadsmuseum.

Med byggnadshantverk menas förmågan att ita funktionsdugliga byggnader—med byggnadskonst avses något annat och mera. Nordisk Familjebok definierar:

”När byggnaden fått en efter dess ändamål anpassad huvudform, när led efter led av konstruktionen fått former, angivande deras uppgift, så att hela byggnaden i fantasien framträder som en organism, levande i kraft av det kombinerade arbete den utför och själv på grund av sin livskraft framalstrande den ornamentik, som förklarar och förskönar den, då har byggnadshantverket nått upp till byggnadskonst.”

till Nobelhus 1907 fann inte nåd hos vare sig **August Brunius**, som tyckte arkitekturen kändes främmande, eller hos **Ragnar Östberg**, som efterlyste en mera nationell själ. Omdömet om Baltiska utställningen i Malmö blev hårt: arkitekten **Sigfrid Ericsson** fann arkitekturen underhållig och varande av österländskt snitt!

Bobers rent konstnärliga krav hade tydligen tillåtit ta över. Hans världsbild—till allt annat studerade Bobers också astronomi—stöttade honom i försöken att lyfta byggnaderna ur den snöda nyttoaspekten, konstaterar Sörenson.

Bobers tog kritiken med stoiskt lugn. ”Jag bygger aldrig något mer!” meddelade han och lämnade ritbordet för gott.

Någon samhällsmedveten individ var Bobers näppeligen. Samhällssynen var undflyende, den naive idealisten föreföll opåverkad av sociala revolutioner och världskrig. Bobers till servilitet snuddande umgänge med prins **Eugen** och knäfallet—i varje fall till en början—för **Mussolini** jävar inte påståendet.

Den här väl skrivna boken, som vittnar om gedigna kunskaper i ämnet, innehåller också mycket om Ferdinands hustru Anna och hennes långt ifrån ointressanta bildkonst.

En mångfald fotografier och andra illustrationer liksom ett föredömligt register hör till.

Birger Andersson

Ulf Sörenson FERDINAND BOBERG. Arkitekten som konstnär. 273 sid. Wiken 1992.
Pris ca 410:-
ISBN 91-7024-721-8

Detaljrikt men sammanhangslöst om indianer

"Indianboken vill varken vara en historiebok eller en geografibok. De böckerna är redan skrivna.

Vi har valt att lyfta fram överförbara exempel och visa bilder som tvingar oss att stanna upp.

Det är i första hand indianerna själva som kommer till tals — i ord och bild. Indianer i Nord- Mellan- och Sydamerika. De har alltid funnits där, vilket denna bok förmedlar i berättelser, dikter, myter och fakta."

Så presenteras boken på baksidan. Och nog är det sant att det inte är en historiebok (även om historiska förhållanden naturligtvis förs på tal). Inte heller är det en geografibok. Men en karta med omnämnda orter och regioner hade inte varit i vägen för orienteringens skull.

Boken har kommit till i samband med projektet "Indianer på Kulturhuset" och andra projekt och aktiviteter som främjats av det, med rätta kritiserade, officiella 500-årsfirandet av Columbi landstigning i Amerika.

Vad som menas med "överförbara exempel" är för mig ganska oklart. Menar man de parentetiska hänvisningarna till samerna i slutet av boken eller de insprängda jämförelserna med andra ursprungsbefolkningar? Eller kan man "överföra" någon-

ting till våra länder? I så fall framgår det inte av texterna.

Bilderna — fotografier, målningar, teckningar och annat — talar till en del för sig själva; man kan inte undgå budskapet, informationen. En hel del bilder hade emellertid vunnit på att fördes med någon liten förklarande text för att vi ska förstå symboliken eller något specifikt som döljs under ytan. Nu svävar mycket i den fria rymden.

Det är samma sak med många av texterna. De kan vara intressanta var och en för sig, men de är valhäft hoplockade och fungerar inte tillsammans. Bild och text framkallar och förmedlar hela tiden impressioner. Just så fungerar många utställningar nu för tiden. Varje enskildhet ska stå för sig själv, som på film: varje sekvens ska vara "action". Helheten drunknar i detaljer. Så ock här, om än inte så utpräglat.

Bokens huvudtema är "Indianskt motstånd". Det är ett gott och viktigt tema som jag gärna hade velat läsa mer om. Hade jag bläddrat i *Indianboken* på bokhandeln, hade jag lagt den åt sidan; på biblioteket hade jag plockat ut russen på en halvtimme, så där. Boken kan säkerligen ge något åt den som inget eller litet vet om saken, ett jaha. De andra lär söka sig till mer systematiska samlingar.

Wolf Elz

INDIANBOKEN — skriven av dem själva. Red. Anna Lena Lund. Carlssons 1992.

Pris: ca 212:-

ISBN 91-7798-554-0